

З книги "Шляхтич Завальня"

Іван Барщевський

Про чорнокнижника і змія, що вилупився з яйця, якого зніс півень

Замолоду, пам'ятаю, мали ми дуже лихого пана. Страшно й згадати, що він робив: хлопців женив, дівчат заміж видавав, не бажаючи й знати про їхні симпатії: ні просьби, ні сльози не могли його задобрити; вершив свою волю, збиткуючись над людьми без жалю, кінь і собака були йому дорожчими, ніж християнська душа. Мав він лакея Карпа, злого чоловіка; і вони обидва, спочатку пан, а згодом пахолок, продали свої душі чортові. А було це так.

З'явився в нашому маєтку – невідомо звідки – якийсь дивний чоловік. І тепер ще пам'ятаю вигляд, обличчя і одяг його: низький, худий, завше блідий, великий ніс, як дзьоб хижої птахи, густі брови, погляд його – як в чоловіка в розпачу чи божевільного, вбрання його – чорне і якесь дивне, зовсім не таке, як в нас носять пани чи священики; ніхто не знав, чи був він світський, чи чернець який, з паном розмовляв якоюсь незрозумілою мовою. Згодом відкрилося, що це був чорнокнижник, який учив пана робити золото й інші диявольські штуки.

І хоч на ту пору я був зовсім молодий, проте мусів відбувати в маєтку чергу нічного вартівника, обходити всі панські будівлі і стукати молотком в залізну дошку. Не раз бачив, як опівночі в панському покої горіло світло, і він там з чорнокнижником постійно чимось займався; всі заснули, і тиша панувала на дворі, над кривлею панського будинку сюди і туди снували кажани і якісь чорні птахи. Сова, опустившись на кривлю, то реготала, то плакала, ніби немовля. Мене охопив лютий страх, але коли перехрестився, пошептав "отче наш", – зробилося трохи легше, і, осмілівши, вирішив я тихенько підкрастися до панського вікна і подивитися через шибу, що вони там роблять. Тільки-но я підкрався, як під стіною побачив жахливу почвару. Страшно згадати – це була величезна ропуха.

Вона кинула на мене вогненний погляд. Я відскочив назад, побіг, як шалений, геть і ледве спинився за дві сотні кроків. Весь дрижав. Мені подумалося, що це сатана в образі того страховиська пильнував вікна мого пана, щоб ніхто не підгледів секретів, які там відбувалися. Я проказав "Янгола Божого" і хоч ніч улітку була ясна і тепла, тремтів, ніби на морозі. Дякувати Богу, що небавом заспівав півень, погасло світло в покої, і я, трохи вже заспокоївшись, дочекався сходу сонця.

Друга пригода також була дивною. Я рубав у лісі дрова. Сонце заходило. Дивлюся: ідуть дорогою пан з чорнокнижником і раптом повернули до густого соснового лісу. Я, маючи цікавість, крався тихенько слідом і ховався за деревом, маючи певність, що там мусять коїтися якісь чари. Усюди тихо, тільки десь далеко стукав дятел у спорохніле

дерево. Бачу: на старому вивернутому дубі сидить пан, біля нього стоїть чорнокнижник і тримає за голову велику гадюку, яка чорної стяжкою обвила йому праву руку. Не знаю, що було далі, бо я від страху втік.

Третя пригода була ще страшніша. Хоч я свідком її і не був, проте чув від надійних людей, які про це говорили у всіх навколишніх селах. Опівночі наш пан, той гість сатанинський і лакей Карпо взяли в оборі чорного козла і завели його на могилки. Кажуть, що викопали вони з могили мерця, чорнокнижник вбрав на себе небіжчикову чумарку, забив козла і його м'ясом та кров'ю приносив якісь страшні жертви. А що там коїлося тієї ночі, не можна спізнати без страху. Казали, що якісь страшидла заповнили всеньке небо, якісь звірі, подібні до ведмедів, диків та вовків, бігали навколо, ревучи так, що пан з Карпом зі страху знепритомніли і попадали на землю. Не знаю, хто їх отямив, але після тієї страшної ночі чорнокнижник зник, і ніхто його потім не бачив.

Пан весь час журився, хоч мав золота й іншого багатства, скільки душа запрагне, та зробився ще лютішим, ніхто йому догодити не міг, навіть Карпа вигнав з маєтку і віддав наймитом одному заможному господареві. Та там він більше заважав, ніж помагав, бо, живучи з дитинства у маєтку, зробився лайдаком, до того ж упертим і неслухняним. До економа часто доходили скарги, і той переводив його з одної хати до іншої, але ніде він не міг місця нагріти. Нарешті Карпо попросив економа заступитися за нього перед паном, щоб дали йому будинок і кілька десятин землі, адже коли він сам зробиться господарем, то буде, мовляв, стараннішим. Пан згодився. Побудували йому новий будинок, відрізали кращі землі, дали пару коней, кілька корів та іншої худоби на розплід. Нарешті задумав він женитися. Але жодна хазяйська дочка не хотіла іти за нього, бо ніхто на його господарність не сподівався, добре знаючи, що в нього ні віри, ні Бога в серці нема.

В тому селі жив Герасим, чоловік старанний і працьовитий. Мав він єдину дочку, Гапку. Гарна була дівчина: здорова, рум'яна, як стигла ягода. Бувало, як причепуриться і прийде на ярмарок зі стрічкою в косі, в червоній керсетці, то аж світитися, як цвіт маковий, ніхто не може нею намилюватися, усяк хотів з нею потанцювати, і дудар для неї грав найохочіше. Подобалася вона і Карпові. І вирішив він домогатися її, але, знаючи, що не любить його дівчина, а батьки не хочуть мати собі такого зятя, і сватів, присланих від нього, не прийняли, Карпо, щоб було по його, пішов до пана просити, щоб наказав Гапці іти заміж тільки за нього. Батьки ж її, довідавшись про це, просили економа і всю волость заступитися, адже Гапка ще надто юна і не справиться з його господарством, яке й так розвалюється. На прохання економа і селян пан відклав весілля на рік, а Карпові наказав, щоб наприкінці цього терміну показав, що зробив корисного і скільки заробив грошей.

Карпо - чоловік непорядний і лінивий - пішов на пораду до Парамона, найстрашнішого чарівника в нашій околиці, оповів йому про свою симпатію до Гапки, про умови, які пан наказав йому виконати за рік. Словом, просив його щоб відкрив спосіб, яким швидко можна забагатіти, а він готовий на все, хоч душу чорту продати, аби тільки домогтися свого.

Парамон вийняв зі скрині загорнуті у папір якісь зернятка і, даючи їх Карпові, порадив:

- Коли не маєш свого чорного півня, то розстарайся де-небудь, нагодуй його цим зерням, і він через кілька днів знесе яйце, не більше за голубине. Це яйце ти повинен носити цілий місяць під лівою пахвою. Через місяць вилупиться з нього маленька ящірочка, яку будеш носити при собі і щодня годувати молоком зі своєї долоні. Рости вона буде швидко, а потім з боків у неї виростуть шкіряні крила. Через місяць ящірка перетвориться в крилатого змія. Він буде виконувати всі твої забаганки. Вночі в чорним образі він принесе тобі жита, пшениці й іншого збіжжя, а коли прилетить, палаючи вогнем, то це значить, що буде мати при собі золото і срібло. Живи з ним у дружбі, коли хочеш бути багатим, адже коли вгнівиш, то він може спалити тобі будинок і все твоє добро.

Цю безбожну раду Карпо виконав охоче. Вигодував жахливого змія, але чари його не залишилися в таємниці, бо це страховище не раз після заходу сонця з'являлося на очах селян, що верталися до хати пізньої пори.

Якось і я, пасучи вночі коней, бачив, як летіло те страшидло, з шумом розсипаючи навкруг себе іскри, ніби розпечене залізо під молотом коваля, і над кривлею Карпової хати розпалося на дрібні часточки і зникло. Небо у той час було ясне, жодної хмаринки на нім, і зірки ряхтіли на небеснім склепінні.

Вже через кілька місяців Карпо став багатирем. Коли прийде на ярмарок або на яке свято до шинку, то візьметься в боки, червона шапка набакир, голова задерта, і здається, що й море йому по коліна, жменями гроші шпурляє на стіл, частує усіх і сміливо кричить, що пан йому, як брат рідний, ні в чому не відмовить, і він все зробить, що йому тільки заманеться, а Гапка повинна радіти, що може вийти за нього заміж, адже він за свій гріш може купити дружину, яку тільки забажає.

Гапка, почувши це, залилася слізьми, бо знала, що її вибір і бажання батьків - ніщо. Все було в руках пана, а той не мав ні співчуття, ні жалю.

Знала вона добре і душу Карпову, і звички його. Іноді чула від сусідів, що він вже побратався з Пармоном, що вже служить йому сатана, який зібрав для нього безліч грошей. Не тішило це золото юної дівчини, адже вона бачила у мріях своїх чоловіка старанного, цнотливого та побожного.

Пройшов рік. Карпо накупував панові у місті дорогих подарунків і приїхав на буланім коні нагадати про обіцяне. Послали по Гапчиного батька, загадали лаштуватися до швидкого весілля. Плакав бідний Герасим зі своєю жінкою над долею дитини і молився, щоб Бог був їй опікуном. Гапка ж приховувала скорботу свого серця, щоб не розтривожити ще більше батьків. Узявши шовкові стяжки, які найбільше любила, і кілька шматків кужелю, що саме ткала, пішла до церкви і, повісивши все це на ікону Пречистої, лягла ниць, зойкаючи і заливаючись слізьми; і всі, хто був там, також не могли стримати сліз. Після богослужіння вона витерла сльози і повернулася до батьків зі спокійним обличчям.

Дали заповідь. В неділю Карпо з Гапкою взяли шлюб в церкві. Він, веселий і

гордий, стояв, випнувши груди, волосся на голові підстрижене по-панськи, на шиї шовкова хустка, на ногах блискучі чоботи, кунтуш з тонкого сукна. Словом, коли б хто не знав, що Карпо наш брат, то за півверсти ще зняв би шапку і вклонився. Вона, навпаки, смутна, обличчя – бліде, змінилася вся, ніби в неї сухоти, блиск очей загас під слізьми. І казали, що свічки в молодих горіли так тьмяно, що дехто зі страхом поглядав на це, шепчучи: "Не буде тут щастя. Життя їхнє затьмиться печаллю".

З церкви Карпо з друзями і молодою жінкою поїхав на поклін до пана, а з маєтку – до хати Гапчиних батьків. Весілля було Бог знає по-якому. Карпо з дитинства був двірський; звичаї наші сільські йому вже здавалися смішними і не подобалися. Не говорили гості жодних орацій, не співали весільних пісень, не покликали навіть дударя, і молодь не танцювала. Весілля в Герасимовім будинку скидалося на поминки. І швидко юна пара з гістьми поїхала звідси до своєї хати, де вже Карпо тільки те й робив, що хвалився своїм двірським лиском та багатством і хотів, щоб його всі хвалили.

Покликав дударя, кинув йому, ніби чиновник який, кілька срібляників і наказав грати. Гарно заплатив також і жінкам, щоб співали; з вимушеною привітністю, мов панич який, просив хлопців і дівчат стрибати. Не було там щирості, а ось їжі і питва – аж задуже. Чарки з горілкою майже без відпочинку переходили з рук у руки. Галас у будинку, музика грає, молодь стрибає; він оповідає про свою дворову службу, про прихильність, яку заслужив у пана. Одна Гапка – як забита; було жалко навіть на неї глянути.

На дворі хоч і темно, але тихо. На чистому небі північ. Гості, захмелілі від міцних напоїв, веселилися. Неждано наче блискавка освітила будинок і якийсь незвичайний шум почувся за стіною. Потемніло полум'я свічок, всі затихли та позирали одне на одного. Карпо мовби спав з лиця і, як непритомний, гучно промовив:

– Прибув мій гість, – і зразу ж заговорив до своїх друзів на іншу тему.

Але після цього випадку настала дивна зміна в тому будинку; кожним оволодів якийсь неспокій, дехто з присутніх бачив загадкові і страшні прояви: то на дворі, то в темних кутках хати. Одному здалося, що якесь страшидло, заросле волоссям, через стіни вдивляється у вікно; другому – що на печі сидить якийсь карлик з величезною головою, чорний, як вугіль; інші бачать ніби того чорнокнижника, який учив пана штукам сатанинським і золото робити. Карпо, помітивши тривогу окремих гостей, сміявся, говорячи, що це міцна горілка творить такі диви, наказав дудареві грати і співати пісні. Серед гамору і одуру забули про все.

Відчиняються двері: заходить чарівник Парамон. З-під густих брів огнистим оком пробіг він по гостях і, стоячи ще біля порогу, сказав:

– Кланяюся вам, поважні гості! Нехай вашу веселу кампанію радість не покидає, а юній парі зичу згоди, любові, багатства і завжди так весело приймати і частувати сусідів і добрих друзів.

Карпо привітав його, запросив, щоб сів на лаві на покутті, та підніс йому горілки і закуску.

– А де ж твоя Гапуля, господиня молода? Чи вона така зайнята, чи, може, мене не

пізнала? Я старий, а вона надто юна, і їй ще треба учитися, як жити на світі.

Карпо підвів Гапку. Парамон зиркнув на її зажурене обличчя і сказав:

- Не сумуй, проживеш, покохаєш, і буде добре.

Яким, один із гостей, був колись із Парамоном у великій неприязні. А що був у добрім гуморі, бо не любив обминати келишка, то згадав незгоди минулих часів, і, заклавши руки за пояс, став перед Парамоном і, дивлячись йому в очі, сказав:

- А! Чолом! Щойно кішка хвіст свій лизала. А вона ж тебе в гості чекала.

Всі поглянули на Якима. Нікому не сподобалося, що він, захмелівши від горілки, насмілювався жартувати з Парамоном. Боялися, щоб не вийшло з цього якого нещастя, адже всі і раніше вірили в силу Парамонових чарів; вірили, що він не тільки може наслати на людей різні хвороби і сказ, але, коли схоче, то і ціле весілля оберне на вовків.

Парамон глянув на нього із в'їдливою усмішкою:

- А ти, - сказав глумливо, - іноді так спритно підкрадаєшся до панської чи сусідської спіжарні чи туди, де білять полотна, що тебе не тільки вартівник не почує, але і собака такого гостя не занюхає.

- Га! Я добре пам'ятаю, як звинуватили мене в крадіжці полотна, - одізвався Яким, - ти ворожив на решеті, називаючи імена усіх наших селян. Решето повернулося на моєму імені і на імені Грицька-дударя. Дружина економа повірила твоїм чарам, і нас лупцювали без милосердя. А згодом виявилось, що ми невинно прийняли тую покуту. Підлі твої вчинки, і в чарах твоїх нема жодної справедливості.

Тут відгукнувся і дудар Грицько:

- Га! Так, пам'ятаю і я. Слід було б за твої брехливі чари києм подякувати, та так, щоб ти і з землі не встав.

Парамон не міг стерпіти, що брехню приписують його чарам. Заіскрилися очі, почервонів увесь, схопився з лави. Всі перелякалися. Карпо схопив його за плечі та став просити, щоб подарував їм, бо ж п'яні, не тямлять, що говорять. Побачивши це, прибігла Гапка, схопила його за руку, стала перепрошувати за ту неприємність, якої він у них зазнав. Також Якому і Грицька попросила, щоб забули про минуле і помирилися з Парамоном. Карпо поставив на стіл горілку і запросив випити по чарці та забути колишнє.

Чарівник трохи заспокоївся.

- Добре, - відказав, - не турбуйтеся, я помирюся. Нема в мене не тільки бажання перешкодити забаві, але хочу, щоб вона зробилася ще веселішою. Нехай собі Грицько весело грає на дуді, а Яким стрибає, - і з хитрою усмішкою додав: - Ну, ідіть, запросили нас господарі і юна господиня випити по чарці горілки. Ще півні не співали: тепер саме час повеселитися.

Яким не відмовився від горілки та й Грицько за його прикладом випив з Парамонових рук по келишку; згодом ще раз повторили.

- Згода! Згода і мир поміж нами, - кричали гості. - Столи гнуться від вгощень, досить і напоїв, і закуски, нумо пити, грати, зичачи молодим багатства, здоров'я і

довгих років.

Залунали пісні. Грицько надмухав свою шкіряну дуду, зазвучали музика і спів. Молодь почала стрибати. Парамон, замислено, але з підступним виглядом, поглядав то на дударя, то на Якима. Якийсь час тривала весела забава. Але раптом Грицько почав якогось скаженого "козака", гості кричали, благали, щоб грав щось спокійніше, але він не звертав уваги, нікого не слухав, а все грав та грав своє без жодного ладу. Тут Яким вибіг на середину і почав, як шалений, стрибати невідомо що; ніхто не міг второпати, що з ним зробилася: очі вирячилися, обличчя змінилося.

Люди стали благати їх, щоб один покинув грати, а другий – стрибати. Нічого не допомгло. Жодних просьб вони не чули. Звар'ювали обидва. Хотіли їх стримати – мурмочуть щось незрозуміле, вириваються, знову стрибають, а дудар грає безперестанку.

Парамон збоку дивився на це і голосно сміявся.

– Не рухайте їх, – казав, – нехай повеселяться. Іншого разу не захочуть зі мною зачіпатися.

Карпо став просити, щоб вибачив їм і наказав спинитися.

– Нехай ще погуляють, – відповів Парамон. – Це їх навчить шанувати людей, розумніших за себе.

Довго покутували дудар і Яким. Вже і північ минула, і вдруже півень проспівав. Нарешті Грицька покинули сили: він випустив з рук дуду і впав на підлогу. Яким хитався, весь почорнів, ніби перед смертю. Так задовольнившись помстою, Парамон щось пошептав, дав їм води і, коли вони заспокоїлися, узяв шапку, вклонився господарям і пішов додому.

Цей випадок порушив весь лад. Гості почали дякувати господарям за їхню привітність і, зичачи багатства і щасливих днів, виходили за двері.

Після свого весілля Карпо почав жити не по-нашому: швидко побудував другий будинок з великими вікнами, посадив сад, де цвіли вишні і яблуні, і житло його більше скидалося на шляхетську садибу, ніж на просту хату. Так зафанаберився, що посадив під вікнами такі ж самі квіти, як і в панському саду. Гапці заборонив носити керсетку і хустку, а наказав одягатися в такі перкалеві сукенки, які носять шляхтянки. Не хотіла вона міняти свого вбрання. Знала, що всі, бачачи її в двірській убері, будуть називати гультайкою. Але все-таки мусила погодитися з його волею і в такому вигляді поливала квіти.

Пан бував у них на гостині. Мав Карпо гроші, мав і пошану, але чи ж у цьому щастя? Весь час він був неспокійним у думках своїх; жодному парубку ніколи не сказав ласкавого слова, і Гапка не могла йому догодити. Її не часта усмішка здавалася йому насмішкливою, її побожність називав дурницею, її молитви були йому, наче муки. Якось наказав, щоб із жодним парубком не розмовляла, і гнівався, що вона його не слухає. Бог знає чого хотів.

Іноді лаяв свою дружину, що вона лінива, бо відразу після заходу сонця іде відпочивати, і не хотів, щоб вона займалася допізна якою-небудь працею або молилася.

Опівночі іноді вставав з постелі і коло дверей або через вікно розмовляв невідомо з ким, вибігав за двері і невідомо де пропадав, аж поки півень не заспіває.

Мав він приятелів, яким давав гроші і з якими заливав свій неспокій горілкою; бувало, що по кілька днів не бачили його вдома.

Якось, коли челядь після денної праці вже відпочивала, Гапка сиділа самотня в покої і чекала чоловіка. Тут раптом, ніби від блискавки, світло освітило стіни. Згодом знову зробилося темно. На Гапку напала якась тривога. Мовби боячись чогось, поглянула вона в темний куток. Кіт, пирхаючи, скочив від дверей і, наїжившись, завмер серед хати, світлячи неспокійним оком. І тут заходить молодик, гарно вбраний, на руці багато золотих перснів, підперезаний широким червоним поясом. Гапка глянула на незнайоме обличчя, що здавалося досить приємним, тільки погляд його був проникливим і перше враження моторошне.

- Чолом юній господині, - промовив незнайомиць. - Що ж ти сидиш така самотня, мов сирота яка? Ти, либонь, мене не знаєш, але я тебе часто бачив і добре знаю. А де ж Карпо?

- Не знаю. Третій день, як його не бачу. Десь у знайомих, а може, поїхав до міста. Чула я, щось таке говорив.

- Що йому робити в місті? Гуляє собі, а користатися щастям не уміє. Золото і срібло ряхтить, а яка з нього користь? А міг би дива творити. Міг би збудувати кращий будинок, аніж цей; такий, про який у казках оповідають, що весь світиться золотом і сріблом. Міг би й сад розбити, як той, де дозрівали золоті і срібні яблука, де співали б райські птахи; під вікном росли б у нього квіти, яскравіші за зорі на небі. З'їхалися б чимало панів подивитися на ті дива. І жив би він краще за короля. Ти юна, пристойна і розумніша за нього, то почни сама господарювати, а я буду тобі помагати, і ми здивуємо світ.

Говорячи так, він сів на лаву біля неї. Гапка, зазираючи йому в очі, спитала:

- Чи давно ти знайомий з моїм чоловіком?

- Знаю його з дитинства. Я мандрую по світу і служу щасливим людям. Ти щасливіша за інших і я тобі хочу щиро служити.

- Хто ж ти такий і як твоє ім'я?

- Навіщо тобі знати мого ім'я? Я твій приятель. Погодься тільки на мої бажання і мої послуги, а згодом довідаєшся про все. - І, сиплючи золото на землю та дивлячись на Гапку, додав: - Бачиш, що я можу.

- Я не хтива, хочу тільки спокою душі. І нехай мене опікає Пречиста.

Ледве вимовила вона ім'я Матері Божої, як гість спалахнув полум'ям і зник у млі ока.

Гапка з пронизливим криком вибігла за двері і знепритомніла. На її крик позбігалися парубки, знайшли її у сінях: вона лежить, як нежива. Ледве її отямили.

Безсонна була та ніч. Не спала Гапка, сиділи коло неї її слуги, хвилюючись за здоров'я пані.

Вранці повернувся до хати Карпо. Коли йому розповіли про цю пригоду, він поблід і

з тривожними думками довго походжав сюди-туди. Нарешті підійшов до жінки і сказав:

- Що ж ти наробила? Коли посіяно, треба жати, а інакше - людям на посміх.

- Не сіяла я того лихого зерна, - відповіла вона, плачучи. - Лучче померти, ніж скористати з того жнива.

Він кинувся до жінки з кулаками, але вона вискочила за двері і сховалася, поки не минула його лють.

Відтоді Карпо зовсім занехаяв господарство і рідко коли посилав на панщину своїх парубків.

Економ дивився на це крізь пальці і все йому дарував, адже Карпо заявив панові, що хоче бути вільним, і великі гроші обіцяв, щоб викупити себе і землю, на якій жив.

Якось увечері в будинку за своїм звичаєм Карпо схопився, підійшов до вікна і сів у задумі. Чути було, що він розмовляв сам із собою. Дружина попросила його, щоб він заспокоївся. Карпо тільки відказав:

- Повернуся завтра, - grimнув дверима і пішов невідомо куди.

Гапка покликала до себе знайому жінку, бо боялася одна ночувати. Ледве тільки задрімала, чує, що хтось торкнувся її руки гарячою долонею. Глянула і бачить: той чоловік, що її недавно наполохав, стоїть, чудернацьки вдягнений, позирає на неї, і очі його горять, як дві свічки, на голові шапка і пояс, яким він підперезався, червоні, як вугілля чи розпечене залізо. Гапка заціпеніла від страху, ледве руку змогла підняти, щоб перехреститися. І він вмить зник.

Гапка розбудила свою товаришку і розказала їй про привида. Вони якийсь час розмовляли, а коли заспокоїлися, то знову те марево з'явилося перед ними і знову зникло, щойно вони згадали Ісуса і Марію. Тоді вони встали з ліжка і, запаливши світло, молилися, аж поки півень не заспівав.

Після цієї пригоди Гапка послала до своїх батьків жінку, щоб та повідомила про те, що з ними сталося, і просила порадити, що робити в таких випадках.

По всій волості розійшлася чутка про те, що змії страшив Гапку, приходячи до неї в різних личинах. Карпо ж доводив усім, що ці чутки неправдиві, що його дружина схибнула, а може, чорт і провідує її за якісь гріхи.

Герасим зі своєї жінкою, коли сонце вже хилилося до заходу і в полі закінчилася праця, пішли провідати свою дочку. Гапка, як побачила їх через вікно, то з великою радістю вибігла назустріч і зі слізьми оповіла про свої біду.

- Ну от, - зітхнув Герасим, - коли я ще перед весіллям говорив економу і іншим двірським людям, що Карпо вигодував собі змія, який дає йому багатство, то сміялися і кпили з мене: "Ти, дурню, плетеш невідомо що". А коли це дійшло до пана, то він розгнівався: "Слухай, хаме, коли будеш молоти ці дурниці, то дістанеш сотень п'ять різок і половину голови виголю, як божевільному". Що ж вони тепер на це скажуть?

Мати, плачучи, сказала:

- Як тільки зберемо урожай, тоді підемо разом до Пречистої. Переконай і його, щоб ішов з нами і висповідався. Бог змилується. А ось це в мене свячені трави і церковне кадило, якими кожен вечір будеш обкурювати хату, і, може, дасть Бог, усе

направиться.

Так, сидячи, розмовляли вони, а Карпа у той час не було. А тут і смеркло, у хаті потемніло. Ніч була тепла, небо чисте. Повітря таке тихе, що, здається, волосина не ворухнеться на голові. Після вечері, адже погода була чудова, парубки пішли ночувати в поле при конях; інші в stodолу на свіже сіно. В хаті тільки Гапка не могла наговоритися зі своїми батьками. Тихо було всюди, тільки раз по раз потріскував гніт свічки, яка догоряла. Гапка роздмухала вогонь і кинула на жарини свяченого зілля. Відразу ж з-за стіни пролунав мовби шум раптового вітру, і блискавка пробігла по будинку. Задрижали всі.

- Ось він, - повідомила стривожена Гапка.

Усі змовкли і, молячись, чекали, що буде далі. У печі стояли горщики. Один з них підлетів догори, упав на підлогу і розсипався на дрібні черепки. Збан з квасом, який стояв на лаві, вискочив на стіл, а зі столу кинувся на землю і розлетівся на друзки. Кіт злякався, зблиснув очима і, пирхаючи, сховався під лавою. Різне хатнє начиння почало літати з кутка в кут.

Герасимова жінка зняла з себе мідного хрестика:

- Нехай він буде твоїм захисником, - сказала і вдягла на шию доньці.

Коли благочестива жінка вимовила ці слова, дрібні, мов град, камінці, вилітаючи з темних кутків, відскакували від стін, а важкі каменюки вилітали з печі. Батьки з дочкою, закликаючи на допомогу Пречисту, вибігли за двері.

Зібралася вся челядь та зі страхом і здивуванням поглядала на будинок. З вікон і від стін летіло каміння різної величини. Всі позирали на цю дивовижу і не знали, що робити.

Минула північ, заспівав півень. Врешті стрілянина вщухла. Проте ніхто не відважувався увійти до будинку. Челядь чекала сходу сонця на подвір'ї, а Гапка пішла з батьками до їхньої хати.

Коли сонце було вже високо, приїхав Карпо. В хаті пусто. Зустрів одну тільки наймичку, яка прийшла з поля, побачивши, що повертається господар. Спитав у неї:

- Що тут сталося? Де моя жінка?

Наймичка оповіла йому, як все було. Карпо налякався й поблід.

- Вона мене загубила, - закричав і відразу пішов до чарівника Парамона.

Звістка про подію того самого дня розійшлася по всій околиці. В панському маєтку одні повірили, що то все робота сатани, інші ж сміялися, кажучи, що тут просто чийсь бешкет. Герасим повідомив про все священику, просячи щоб він цього ж дня освятив Карпову садибу, в якій поселився сатана.

Над вечір цікавий люд поприходив з усієї волості, щоб побачити ті дива.

Прийшов економ і з ним багато молодих та сміливих хлопців з маєтку, які, не вірячи в сатанинську силу, сподівалися, що зловлять якого-небудь бешкетника. Кілька з них, не зважаючи ні на що, навіть відчинили двері і хотіли увійти до будинку, але не встигли стати на порозі, як усі з криком кинулися назад, бо камінь луснув одного з них так, що хлопець ледь не знепритомнів. Люди відступили трохи далі від будинку, а

каміння щораз то густіше сипало звідти.

Карпо від розпачу змінився весь і, мов очамрілий, проклинаючи дружину, сусідів і челядь, хотів увірватися в хату, але йому не дозволили. Парамон, що стояв поряд, шепотів щось, але своїми чарами вже не міг допомогти. Пан, опанований цікавістю, приїхав також і, не відважившись наблизитися до хати, наказав оточити садибу і чекав, який кінець буде цим жахам.

Священик учинив святий обряд і, коли зі свяченою водою хотів підійти до стін, умить весь будинок охопило полум'я, і будівля звалилася.

Здивований люд, дивлячись на таку помсту злого духа, здвигав плечима. На місці, де стояв будинок, тліло тільки вугілля і диміли головешки. Священик повертався додому, роздумуючи про безглузді вчинки своєї пастви. Парамон, відходячи, трусив головою і лаяв нещасного Карпа: "Добре, дурню: як постелив, так і виспався".

По всій околиці, у сільських хатах і в панському палаці, довгий час говорили про цю пригоду. Карпо невідомо де подівся після тієї страшної пожежі. Зник і вже більше не провідував ні своїх приятелів, ні тестя, ні жінки. Різне про нього думали. Одні міркували, що він злигався з лиходіями, які переганяли крадених коней. Інші селяни казали, що зустрічали Карпа зовсім безтямного, зачувши їхні голоси, він, як дикий, утікав у ліс.

Минуло кілька тижнів. Шукаючи качок, якийсь ловець ішов берегом озера. День видався хмарний, хвилі билися в берег. На піску біля самої води він ще здалеку побачив викинутий водою труп, якого хвилі вкривали піною. Важко було пізнати, чиє це тіло, але одяг і перстень на руці вказали на Карпа. Так нещасний скінчив своє життя. Без молитви і без священика там таки на березі труп закопали.

Гапка кілька років жила при батьках, від печалі і страху весь час хворіла. Після смерті батьків і вона згасла, як свічка. Царство їй небесне. В своєму благочестивому і цнотливому житті була вона зразком для усіх навколишніх жінок. Хоч було це давно, проте і тепер там, де вона слізьми поливала сад, зеленіють вишні і яблуні, і квіти там щовесни найгарніше цвітуть, дівчати в святкові дні плетуть з них вінки і прикрашають ікону Пречистої.

Зухвалі вчинки

Коли був я ще зовсім молодий, пам'ятаю, жив у нашому селі селянин Антін. Мав він гарне господарство, біди не знав, а що був бездітний, то узяв дитя невідомо від яких батьків. Його охрестили Василем. Антін виховував його, як свого рідного. Коли хлопець виріс, то почав гонити худобу на випас, але був великим ледарем і збитошником. Завсіди скаржилися на нього: то корови пустить на засіяне поле, то облає когось гидкими словами, то каменем кине. Ідуть скаржитися Антону, але Антін любив його і не хотів нічого слухати, а потурав у всьому, а той ріс і робився все гіршим і задерикуватішим.

Зібралися одного разу на панщину. Було то після св. Петра, і Василя також послали на роботу. Він, як звичайно, з кожним зачіпався, ні про кого доброго слова не сказав.

Був тоді день дуже спекотний. Ополудні віт наказав покласти коси і перекусити чим хто має. Усівшись на лужку в коло, говорили ми про те та про се. Раптом бачимо, як один селянин, що було відійшов чогось від нас, стоячи у гаю, махає рукою і кличе до себе:

– Швидше, швидше, ходіть сюди, покажу вам диво!

Ми побігли туди. Селянин показав рукою на недалекий бір:

– Гляньте, що робиться.

Ми побачили перед собою дивиса нечувані. Полісун іде бором, голова вища сосен, а перед ним вибігають на поле величезні череди білок, зайців та інших звірів; у небі застять сонце, відлітаючи геть, тетеруки, куріпки та інше птаство. Полісун вийшов з лісу, перетворився на карлика, і зразу ж з поля і лугів піднялися мотилі та інші комахи і, мов темна хмара, закрили усе навкруги.

Збитошний Василь схопив камінь на полі, підбіг туди, де стояв Полісун серед трав, і кинув у нього каменем, гукаючи:

– Згинь, пропади!

Полісун, закричавши страшним голосом, що аж листя посипалося з дерев, піднявся з трави, ніби величезний чорний птах і, голосно б'ючи крилами, сховався за лісом.

Нас охопив неспокій. Дивимося всі на Василя, дивуючись його відвазі. А він, від гордості за свій учинок, сміявся до сліз. Був між нами один досвідчений чоловік, який сказав:

– Чув я від старих людей, що така зухвалість приносить лихо. Вигорять тут ліси і пущі, буде мор на худобу, але і тобі, Василю, не мине це безкарно.

– Що мені до того, – відповів Василь. – Я радий, що в дідька гарно каменем поцілив, нехай не виганяє з наших лісів птахів і звірів.

Чутки про це розійшлися по всій околиці; такі хлопці, як Василь, хвалили його відвагу, і він усюди гонорився своїм учинком. Але досвідчені люди, які краще все це розуміли, зі зневагою слухали ті вихваляння. І Антін, тихий чоловік, засмутився, коли почув про те.

Інший випадок був ще страшніший; коли згадаю – аж волосся на голові стає дуба. Одного разу (також на панщині) згрібали ми сіно. День був ясний і спокійний; на сході з'явилася хмара, і далеко, мов із-під землі, обізвався грім. Тут бачимо: іде схожий на стовпа, вихор, піднімаючи вгору пісок і все, що йому попаде на дорозі. Крутячись вином, минає поле недалеко від нашої сіножаті. Зі здивуванням дивимося на це. Але Василь кидає граблі, біжить полем, зустрічає стовп вихору і, простягаючи йому руку, кричить:

– Як ся маєш, брате!

А з клубів пилу подає і йому хтось чорну, як вугіль, руку. Стовп, крутячись, пішов далі полем. Страх охопив усіх нас. Повернувся Василь, але ніхто йому слова не посмів сказати. Зрозуміли усе, що він запанібрата з духом проклятим.

З того часу ніхто з ним розмовляти не хотів; всі його боялися, і навіть ті почали від нього утікати, з ким раніше дружив.

Вся волость про це дізналася, дійшла чутка і до вух пана та економа. Вони не хотіли цьому давати віри, і коли якось пан в маєтку запитав самого Василя, чи правда те, що говорять, він, лаючи всіх, відповів:

– Тим дурням завше щось примариться, аби розносити брехню і плітки.

І пан його не зачіпав.

Антін, добрий чоловік, завжди Василю вселяв страх перед Богом, напучував, змушував ходити до церкви і молитися. Він же сміявся зі всього, усім погорджував та ішов замість служби Божої до шинку.

Нарешті вирішив оженитися. Антін вважав, що гарна дружина і зміна в житті виправлять його. Посилав сватів не тільки в свою, але і в чужу волость. Але всюди відмовляли, бо слава про Василеві пригоди і про його лихий характер розійшлася далеко.

Василь погорджував усіма і насміхався зі всього, кажучи, що він давно вже сам собі вибрав наречену, яка йому найбільш до вподоби. Не хотів спочатку про це нікому говорити, але тепер оголошує всім, що закоханий в Оринину дочку Галю, що признався їй і вже отримав від неї згоду.

Почувши це, Антін вельми засмутився і раїв йому відмовитися від цього наміру, бо про Орину ходять чутки, що вона жінка лиха і чарівниця, а яблуко від яблуні недалеко котиться, то, може, і дочка буде такою. Проте всі поради були даремними і Василь ще частіше почав відвідувати Оринину хату.

Дивлячись на його прихильність до Галі, одні сусіди із сміхом казали:

– Пізнав рівний рівного, буде пара дивная.

Інші хвалили: Галя буде доброю жінкою і не піде материними слідами. Були і такі, що казали, мовби його любов не справжня, а мовби йому піднесли щось у напої, і хоч він і запанібрата з чортом, а таки трапив на спритнішу і сам був зачарований.

Щиро старався Антін змусити його відмовитися від свого наміру. Нарешті пригрозив, що відречеться його, таку невістку не прийме до хати і молодим на господарство нічого не дасть.

– Я й не прошу ні в кого нічого, – відповів Василь. – Знайду все сам, добуду і гроші. І такий опікун, як ти, може, сам прийде колись до мене за позикою.

Антін пішов до кума Мартина. Був це чоловік поштивий і говіркий, готовий кожному дати раду і допомогти, тому і любила його вся волость. Мартин охоче пообіцяв придивитися до цієї справи і вирятувати парубка від того захоплення. Дав навіть слово, що затоваришує з ним і відговорить від женячки.

Коли Василь почув від опікуна, що не буде мати жодної допомоги, вирішив шукати скарби, хоч би й були вони заклиті чи силу сатанинську мали. За дві версти від нашого села був при дорозі пагорб, оточений з двох боків сосновим лісом. А на пагорбі лежав величезний камінь, який люди називали Змієвим. Старі люди про нього оповідали так.

Одного разу влітку тихої, погідної ночі з півночі на південь летів, палаючи вогнем, змії, ніс нібито з собою багато золота і срібла грішникові, який продав чорту душу. Бачили це подорожні і люди, що верталися з панщини. Раптом розкололась блакить

неба, розлилося велике світло, люди, молячись, впали на коліна, а змії, вирізьблений променем небесного світла, завмер, упав на пагорбі і перетворився на камінь. Скарби ж, золото і срібло, які він ніс із собою, самі закопалися в землю, і з того часу з'являлися вночі в різних кінцях пагорба в різних образах. Одні бачили на камені Плачку, яка витирала собі сльози вогняною хустинкою; інші, ідучи пізньої пори дорогою, зустрічали карликів, чорних і товстих, як діжечки, що котилися пагорбом; іншим ввижалися чорні козли, що скакали із землі на камінь, а з каменя на діл, і багато інших дивовиж.

Казали, що коли хто насмілиться біля цього каменя заночувати, тому ті скарби і дістануться. Василь був сміливим, не боявся нічого, адже раз уже з сатаною, що їхав на вихорі, вітався, як з братом.

Після заходу сонця, коли вечірній сумерк закутав поля, подався він на пагорб і сів на камінь. Хмари закрили небо, темно в полі, усюди глухо, в лісі, що чорнів перед ним, озвалася сова; Василь побачив, як снували перед ним тіні, повзли з-під каменя, сикаючи, вужі, стрибали навкруги страховиська з собачими головами і козлиними ногами. Василь сміливо поглядав на це, міркуючи, що зараз йому з'являться скарби. Раптом побачив, як хтось повернув з дороги і наближається до нього. Це був Мартин.

- Що ти тут робиш? - запитав, усміхаючись. - Напевно, скарби шукаєш?

- Шукаю, але чого ти прийшов? Ти затримав мене на порозі великого багатства, вирвав з рук моїх щастя, отже заслужив, аби я тобі голову каменем розкроїв.

- Не гнівайся. Я розкажу про кращі скарби. - І, сівши біля нього на камені, сказав: - Слухай, Василю, ліпше йди додому. Здоров'я, поштива праця - це найдорожчий скарб для гарного чоловіка. Погано, коли хто шукає допомоги від нечистого. Ти ще молодий, працюй, Бог допоможе. Антін, опікун твій, дітей не має; коли будеш слухняним, то все, що має, тобі заповість.

Василь розгнівано сплюнув і, бурмочучи щось, одійшов.

З того часу не вертався додому. Антін, бачачи його велику затятість, заспокоївся і чекав, що з цього вийде. Знайомі приносили різні звістки про Василя. Одні казали, що знайшов якусь гультьяйську зграю та зайнявся розбоєм, а набуті гроші пропиває в шинку. Інші - що живе в Орини, навчається чарам, і навіть бачили, як він з Галею і Ориною ходив лісами і болотами біля озер, збираючи трави, на яких ніколи роса не висихає.

Мартин хотів би зустрітися з ним, але не випадало. Не насмілювався йти до Орининої хати, боявся гостинності чарівниці.

Одного разу в неділю надвечір подався Мартин до шинку з надією, що, може, зустрінеється з Василем. У шинку було людно, Мартина запросили до столу, частують горілкою. Жид Есель радий гостям, наливає горілку, ставить на стіл і крейдою записує на стіні рахунки, домовляючись, що коли восени буде новий хліб, то приїде до них, пригостить господарів горілкою, а ті віддячать збіжжям.

Зайшла мова про Василя і його любку, одні хвалили Галю, що гарна дівчина і була б доброю жінкою, коли б вийшла заміж за гарного чоловіка, а не за Василя, який

побратався з чортом; інші ж Василя, Галю і Оріну називали негідними людьми. Коли ця суперечка затягнулася, Есель, що стояв у кінці столу, сказав:

- Послухайте, ви несправедливі до Василя. Василь – чоловік добрий і дбайливий; коли прийде з товаришами до мене, то завжди платить готівкою. А Галя, ай то Галя, гарна дівчина, одягається, як панянка, та і в Орині я нічого поганого не бачу. Ну і що, коли вона чаклує? Вона чаклує, щоб мати гроші, а гроші дуже потрібні кожному; вона і допомагає: лікує зіллям людей.

Раптом відчинилися двері, і зайшов Василь з піднятою головою, шапка – набакир, а з ним кілька друзів. Роззирнувся й, побачивши Мартина, насупив брови.

- Як ся маєш, Василю? – привітався Есель. – Давно тебе не бачив, вже дні три. Я і моя Сара думали, що з тобою таке, а тепер оце щойно гомоніли з людьми про тебе.

- Я знаю, що люди про мене говорять: собаки гавкають, а вітер носить. Та мені байдуже. – Він сів на лаві, сперся ліктями на стіл і гукнув: – Дай нам горілки, але доброї.

- А може, Василь просить горілки солодкої? Я саме привіз із міста, хоч вона й коштує дорого.

- Дай дорожчої. – І кинув кілька гривеників на стіл.

Жид вмить поставив келишок і пляшку горілки.

Люди за другим столом поглядали на це здивовано і перешіптувалися. Максим, який уже добре собі закропився, голосно розсміявся:

- Ого! Як бачу, ти, брате Василю, розбагатів не по-нашому, вже п'єш панську горілку. Напевно, ночував коло Змієвого Каменя і знайшов гроші або, може, Орина, що має бути твоєї тестьовою, якимись чарами насипала тобі срібла повні кишені.

Василь зиркнув з-під лоба зі злістю:

- З тобою ніхто з нашого товариства не говорить і ніхто до розмови не просить, то й не мішайся, а то так зав'яжу тобі вуса, що другий раз не відважишся дурниці верзти.

- Зав'яжеш мені вуса? Ой-йо-йой! Дивіться, вже навчився чаклувати від Орини, уміє вуса зав'язувати! Дивись, щоб не скалічив так, як твоя майбутня тестьова. А чи знаєш, чому вона на ліву ногу кульгава?

- Мовчи, коли з тобою ніхто не балакає.

- Ніхто не балакає, то будуть слухати. А я розкажу всім – послухайте! – розкажу вам, чому Орина кульгава. Це їй від Грицька подарунок. Сам оповідав мені під секретом.

Одного разу ввечері, як сонце сіло, повертався він з косою з поля додому і почув, що чарівниця кличе корів, називаючи кожную за її мастю. В вечірній тиші чути було, як по селах відзивалися муканням корови; замукали також і в його оборі. Він перелякався, що залишиться без молока, і побіг туди, звідки чувся голос, щоб довідатися, хто та чарівниця, підкрався тихенько і що ж бачить? Орина, сидячи на плоті з розкудланим волоссям, диким співом насилала чари.

"Буде біда, – подумав собі. – Треба їй як-небудь перешкодити". Побіг він додому і поклав над дверима в оборі свячені трави і воскову свічку. Ледве одійшов кілька кроків,

бачить, прилетіла сорока і стала розкидати трави і дзьобати свічку. Грицько кинувся в хату, схопив рушницю, набиту дрібним шротом і вистрілив – посипалося пір'я, проте сорока полетіла геть.

Наступного дня він почув, що Орина поранена в ліву ногу і лежить хвора у ліжку. Зрозумів усе і подумав собі: "Буде мати пам'ятку". Проте боявся помсти, бо вона незабаром зав'язала на нього залом у житі. Але залом він спалив на осикових дровах, і чарівниця сама ледь не загинула.

Василь в гніві схопив пляшку, кинув її в Максима і попав у самі груди. Тут вони підскочили одне до одного, і зчинилася бійка.

На щастя, з поблизького маєтку їхав верхи економ і, почувши пронизливий крик орендаря, завернув до корчми. Есель вибіг назустріч економу.

– Ай, добродію, бійка в шинку, насильство, що ті п'яниці шкоди мені наробили!

Економ зіскочив з коня і звелів негайно припинити бійку, бо завтра за пиятику всіх суворо покарають і кожен заплатить за вчинену шкоду. Парубки вгомонилися. Економ вигнав їх з корчми і вони розійшлися в різні боки, погрожуючи одне одному відітстити.

Назавтра в маєток прийшла заплакана Орина і оповіла панам, що незичливі люди всюди говорять про неї, мовби вона напускає чари, щоб шкодити іншим, робить на збіжжі закрутки і відбирає молоко в корів. Присягалася, що ніколи нічого подібного не чинила. Звичайно, старалася людям допомогти у хворобах, лікуючи їх зіллям, сила яких тільки їй відома. І ця незичливість до неї панує у всій околиці. Про Василя, якого обмовляє Антін, також говорять, мовби і він побратався з чортом. Але ж і це тільки вигадки. Справді, Василь – чоловік молодий, нестриманий, бо ще не спробував у житті біди, але з часом переміниться. Він упадає за її донькою, але і цю сироту люди кривдять, лихе про неї говорять.

– Чув я про Василя, що він не слухає свого опікуна, і начебто зустрічався з вихором та вітався з ним, ніби зі своїм братом. Цього не варто робити, краще жити з Богом. Скажи Василеві, нехай не займається дурницями та ходить до церкви і працює. Ну, іди ж додому і заспокойся, я твоєї доньці справлю весілля в маєтку, бо чув, що дівчина вона гарна і працююча.

Того ж дня пан наказав покликати Антона і щоб Василь перепросив свого опікуна. Антонові ж наказав, щоб не боронив Василю одружитися з Галею, а допомагав їм, бо вони обоє сироти. І сам обіцяв виділити йому найкращі землі і дати худобу на розплід.

За кілька днів дали пробошу на заповідь. А там і весілля справили.

Пан з Антоном дали молодим усього, що ті потребували, щоб завести заможне хазяйство. Але Василеві з господаркою не велося. Одна біда його підстерігала за іншою. Виженуть пастухи отару в поле, вибіжить з лісу вовк, схопить барана і втече. Коли роззирнуться, то виявляється, що то Василів баран. І скільки це не повторювалося, то завжди вовк ніби навмисне вибирав тільки Василеве. Ходять гуси полем, вскочить лисиця і подушить їх – гуси теж Василеві. А то, було, корова його заблукала біля озера й провалилася у болото, поки прибігли на допомогу, вже втопилася. І ці нескінченні страти довели його майже до злиднів.

Якось загорівся бір, збіглася вся волость, та не дали ради, полум'я, як хвиля на озері, розійшлося по всьому бору. Шугаючи вгорі, воно охоплювало густими лапами ялини і сосни, а дим, як страшний туман, закрив усе небо і землю так, що ледве можна було дихати. Неподалік був Василів будинок, іскринка залетіла на тік, і згоріло збіжжя.

В ті дні селяни казали, що це відімстив Василеві Полісун, якого він колись вдарив каменем, коли той звірів і пташок переганяв з одного лісу в другий. Тоді то один дід напрозорив йому пожежі і мор на худобу. Василь з горя ще частіше почав провідувати шинок. Його дружина і теща працювали день і ніч і старалися відвернути його від лихого. Але він знову навернувся до безбожних своїх учинків.

Одного разу Антін, Мартин та інші, хто йому щиро сприяв, прийшли до Василя ввечері і пробували напоумити, щоб терпляче приймав усі свої біди: може, колись Бог усе й перемінить на краще. А тут якраз насунулася хмара і почалася гроза. Він в задумі сидів коло вікна, вітер завивав за стіною, а він, як непритомний, промовив:

– Мій брат, виючи, промчав повз мою хату і полетів гуляти широкими полями і густими лісами. Скоро і я за ним туди подамся.

Чуючи ці його слова, перелякалися всі, і дружина почала плакати. А коли Антін сказав Василеві, що він знову повертається до безбожних учинків, – той грюкнув зі злістю дверима і вийшов з хати.

Одного дня надвечір, сидячи в шинку, Василь, коли вже гарно підпив, сказав своїм друзям:

– Скоро я розбагатію. Спала мені гарна думка: піду ночувати до Змієвого Каменя, поклонюся чортам, мо' не пошкодують мені грошей?

Коли ж ті почали з нього насміхатися, що він ніколи не відважиться там переночувати (а була вже пізня година), він схопив шапку:

– Ось доведу, що не боюся привидів! – Кинув товаришам і пішов на пагорб до Змієвого Каменя. А звідти вже не повернувся додому.

Минають дні, тижні, місяці... Василя нема. Шкодують його знайомі, плачуть дружина з тещею. Немає звістки, чи живе він, чи помер. Ходили різні чутки між людьми: одні казали, що Полісун звабив його в свої нетрі, а дехто навіть чув Василів голос і Полісунів сміх. Різне говорили. А Василь згинув назавжди.

Стара Орина, день при дні дивлячись на сльози своєї Галі, втратила здоров'я і заручилася із землею. Галя і тепер ще живе в панському маєтку – ні удова, ні заміжня.

Вужева корона

В моїх панів був ловчий, звався Семен. Хата його стояла недалеко від маєтку, панщини він не відробляв, а весь його обов'язок був – пильнувати ліс, ходити на лови з паном та приносити дичину, коли, чекаючи гостей або перед яким великим святом, велять з маєтку.

Одного дня прийшов до нього економ і постукав у вікно:

– Семене, пан велів, щоб ти ще до неділі приніс пару тетеруків, зо два бажанти і кілька куріпок, то не лінуйся, бери рушницю, мого собаку та іди на лови.

Поквапився Семен, бо була вже середа. Узяв рушницю, зайшов до маєтку за собакою і пішов до лісу. Але в нещасливий час вийшов він на лови, ходив цілісінький день, а бачив тільки дятлів, що коцюрбли собі на сухих ялинах. Ночував у лісі і добряче замерз, бо була вже осінь. Наступного дня до сходу сонця поневірявся він по лісі. Та все дарма: навіть здалеку не бачив тих птахів, яких шукав, тільки вітер шумів у деревах. Зголоднілий пес втік до свого господаря, і Семен, змордований та похмурий, повертався додому, не знаючи, що робити.

Сів він на колоду і думає собі: "Погано буде; пан не дасть віри, що я щиро намагався виконати його волю. Чого доброго скаже: ото ледащо! Ех, поклонився б я і нечистому, аби тільки посприям мені сьогодні".

Ледве так подумав – вибіг звідкись величезний чорний собака, сів перед ловчим і страшними очима витріщився на нього. Семен покликав його до себе, але собака не рушив з місця, а тільки дивився, як скажений, аж ловчого взяв неспокій, і дрижаки пройняли. І тут бачить: виходить з гущавини якийсь старий чоловік – волосся збите в ковтун, брови густі, споловілі, мовби від сонця і вітру, у довгому до п'ят кунтуші. Сів на пень біля ловця і каже:

– Бачу, що торба твоя порожня і обличчя похмуре. Напевно, полювання невдале.

– Ходив два дні лісом, наморився сам, і собака, зголоднівши, втік від мене; не вдалося жодного разу стрелити. Де ж поділося те птаство? Загадали мені до неділі принести дичини, та звідки її узяти? Лихо мені!

– Не журися, – каже незнайомец, – послухай моєї ради. Я допоможу тобі. Завтра 14 вересня, то ввечері йди на Лосину гору, на цілу ніч буде тобі дорога, бо сам знаєш, що ця гора відсіль неблизько; стоїть вона серед темних лісів; підійдеш до неї якраз на світанні і побачиш, що схили її вкриті вужами. Не лякайся, вони зачіпати тебе не будуть; межі них зустрінеш Вужевого короля. Постели перед ним білу хустку, стань на коліна і поклонися; він кине тобі на хустку свою Золоту Корону і з громадою своїх вужів піде в зимові схови. Слухай ще, дам тобі пересторогу: ідучи вночі на Лосину гору, не лякайся нічого і нічому не дивуйся, інакше даремні будуть твої зусилля. Коли матимеш у себе Вужеву Корону, то цей чорний собака, який тепер перед тобою, завжди, як тільки підеш на лови, стріне тебе і поведе лісовими стежками, і щоразу настріляєш стільки, скільки схочеш. Але ніколи не лякайся нічого і не дивуйся нічому, бо коли похитнешся серцем або духом – не буде тобі щастя. Не пускай в душу сумніви.

По цих словах він сховався в гущавині, і собака пішов за ним.

Семен провів поглядом незнайомого, довго стояв задумавшись, та врешті подався до хати, узяв біла хустку і зі стрільбою за плечима рушив до Лосиної гори. Коли зайшов у дикий праліс, то вже сутеніло, темніше і темніше робилося серед густих сосен і ялин. А він далі й далі йшов у глиб лісу. Вечір поволі перейшов у ніч.

Глянув увись – ледве кілька зірок на небі побачив крізь гілля. Жодної людини не було на ту пору в лісовій пустелі, навколо чув тільки крики сов і пугачів та в гущавині тупіт переполоханого звіра. А що не раз випало йому блукати серед ночі по лісу, то дорога ця не страхала його.

Опівночі люті почвари оточили ловчого. Бачить, як наближається величезний ведмідь на задніх лапах, рикає і вже хоче напасти; зграя вовків, наїжившись і світлячи очима, загрожує кривавими пащеками. Семен відважно йшов серед хижацької зграї. Заступив йому дорогу вищий за ліс велет, що вирвав велику ялицю і вимахував нею в повітрі. Проте ловець сміливо минає все це.

Місяць визирнув з-за хмари. Здається Семену, що виходить він з лісу і бачить вдалині палац, який світиться золотом і сріблом; підходить до тієї чудової будівлі, минаючи чарівний сад, де мовби весна і літо зійшлися разом: тут цвіли найдивовижніші квіти і достигала найкраща садовина. Зозуля сумним голосом озивалася на дереві; затьохкав соловей в хмизняку; чути чудовні голоси дроздів і шпаків, і розуміє Семен їх веселі співи. Спіткали його дівчата з вінками на головах, танцюючи, вабили до себе. Він минув усі ті дивиси, не задивляючись і не зважаючи на них.

Зникли чарівні марева, подув осінній вітер, і Семен побачив на сході червоне небо. Скоро зійде сонце – і він приспішив кроку до Лосиної гори. Коли прийшов на призначене місце, побачив гурт вужів. Вони, сикаючи, заступали йому дорогу. А вже й сонце піднялося. І тут зустрів Семен такого величезного вужа, якого ніколи не бачив. Той сміливо повз, а на його голові сяло золото. Семен простелив білу хустку і став на коліна. Вуж скинув з голови корону на хустку і поповз далі, а за ним і інші вужі хутко сховалися за горою. З радістю розглядав Семен золотий скарб, схожий на два блискучі листочки, що зрослися кінцями.

Ледве покинув гору, як його зустрів величезний чорний собака, який вчора побіг за незнайомцем – дивиться в очі і, здається, кличе за собою. Пішов ловець за собакою. Той спиняється і очима показує на дереві тетеруків. Разів кілька стрелив він у тім місці й кілька штук забив. А незабаром вже ніс додому купу набитої пташви, а як наблизився до хати, собака зостався на полі, проводжаючи поглядом ловця, а згодом зник з очей.

Пани хвалили ловчого, його сприт на полюванні, а челядь і економ дивувалися з його щастя, з того, як він, не маючи собаки, стільки зміг уполювати дичини.

З того часу Семен став найславнішим мисливцем. Той чорний собака щоразу зустрічав його в лісі, і Семен стільки бив різної дичини, що не тільки панам в маєтку вистачало, але і селянам на продаж.

По всій околиці рознеслася чутка, що Семен – чарівник та що ходить з ним якийсь чорний собака, який у лісі й залишається. Яким, що колись дружив з ловчим, раз тихенько підійшов під вікно його хати, щоб довідатися, що той робить, і почув, ніби він з кимсь розмовляє. Зазирнув у вікно: Семен лащив чорного собаку, того самого, що завжди зустрічав його в лісі. Собака глянув у вікно кривавим оком і зник, а Яким втік від страху. Вже кілька років вся волость говорить, що Семенові допомагає на ловах сам нечистий, якого тримає він за пахолка, але пани тільки сміялися з цього і не вірили. Хоч пан, побувавши якось з ловецьким на полюванні, не бачив чорного собаку, проте помітив, що дике птаство само летить до Семена і той ніколи не схибив.

Жила у селі неподалік Марися, гарна і юна дівчина, дочка побожних батьків. Багато кому вона подобалася, і Семен мав на неї око. Сподіваючись на своє багатство

та на панську ласку, мав надію, що Марися буде його. Одного дня, коли ішов на полювання, побачив Марисю. Вона мала вінок на голові, і квіти так їй пасували, що виглядала вона надзвичайно звабливо. Ходячи неподалік своєї ниви, збирала суниці. Семен підійшов та попросив ягід, дівчина йому не відмовила, тоді він спитав, чи подобається Марисі.

- Люди кажуть, що ти чаклуєш, - відказала вона, - а я боюся чарівників.

- О, ні, Марисю, нікого я не чаклував і не знаю цього ганебства.

- Коли правду кажеш... Я ношу на шиї посвячений у Почаєві хрестик, який може гріхи відпускати... Поцілуй мій хрестик.

- Охоче, - відповів Семен.

І ледве поцілував хрестика, як тут з трав підняв голову величезний вуж, що мовби хотів поглянути на Марисю. Перелякана дівчина закричала. Семен схопив камінь і вдарив вужа. Той, сикаючи, сховався в траві. А після того раптом з'явився чорний собака, задзявкав і зник. Марися від страху тремтіла ледь жива. Семен провів її додому, а звідти знову подався на лови. Тільки вже не зустрів його в лісі чорний собака.

Побачив тетерука, стрелив, але замість птахи - шмат гнилої кори впав на землю. Злякався Семен, повернувся до хати, аж там - безліч вужів сичать і повзуть під лаву і під піч. Відчинив скриню, вийняв Вужеву Корону, а вона вже не золота: два пожовклі березові листочки. Семен остовпів і не знав, що чинити.

Довге ще докучали вужі бідоласі Семену. Не давали спокою не тільки в хаті, але і на гостинах. Коли провідував сусідів, не раз, не боячись людей, з'являвся перед ним невідомо звідки вуж і сичав.

Вовкулака

Жив на Поліссі колись селянин Марко, якого ніколи не бачили веселим, завжди він чимось журився, був неспокійний, мовби щось стратив. Будь-яка компанія була йому не до душі. Коли люди йшли на ярмарок, погуляти, потанцювати або збиралися у неділю на забаву в корчмі, він завше самотою як не сидів у хаті, то блукав де-небудь у полі, задуманий та зажурений. Дехто питав його, чому він такий, і завжди Марко відповідав:

- Забагато я страждав. Ніщо мене вже на світі не займає. Помер я для світу.

Тільки найближчим знайомим розповідав свою сумну історію:

- Були часи, коли я був веселим, жодна забава, жоден ярмарок не обходився без мене. Гулі і скоки були в мене в голові, але це недовго тривало. Познайомився я з Оленою. Красива була дівчина, дочка заможних батьків. Я вибрав її з-поміж усіх інших дівчат, яких знав, старався частіше її бачить, бувати в хаті її батьків. Пригорнулася і вона до мене. Через це моє нещастя і сталося.

Багато хто до Олени залицявся та хотів за дружину узяти, а найпершим був Ілько. Пан йому у всьому потурав, о будь-якій порі мав право ловити рибу в панських озерах, дешево купував худобу і вигідно продавав. Часто посиляли його в місто купити що-небудь для двору, і щоразу він щось клав собі у кишеню. І так, ошукуючи та обкрадаючи пана, зробився Ілько багатирем; мав чимало приятелів і ласку від пана, бо

той вважав його за найнадійнішого лакея, любив і вірив йому більше, ніж кому іншому.

Та ось коли послав цей пихатий Ілько сватів до Олени, то отримали свати гарбуза, бо вона призналася батькам, що не любить їй цей зальотник.

Ілько, почувши про це, сказав:

- Не Оленина воля, а панська. Що не схотіла робити по-доброму, зробить по указу.

Пішов він у маєток і добився свого: загадали Олені йти за нього заміж.

Сусіди, знаючи про мою любов до Олени, сміялися з мене, кпили з мого нерозважного кохання та з відваги, з якою хотів я всіх, навіть багатирів, перемогти і Олену повести до шлюбу. І не раз, роздратований такими в'їдливими жартами, відповідав я, що недовго Ілько матиме панську ласку, а гроші, зібрані шахрайством і крадіжкою, щастя не дадуть, і Олена була б щасливіша, вийшовши за чоловіка хоч бідного, але поштивого.

Дочувся Ілько, що так про нього говорять, і пообіцяв помститися, як тільки випаде нагода.

Надійшов день весілля, Оленині батьки, знаючи про мою любов до їхньої доньки, сказали мені, що свободу панську не переміниш, хоч вона і несправедлива, і жалю не має. Просили, щоб погодився з долею, залишився їхнім приятелем і прийшов на весілля. Хоч і неохоче, але згодився я на те.

Весілля було бучне, гостей більше, ніж на ярмарку. Зібрався люд з усієї околиці, в кількох місцях на вільному повітрі співали і під музику стрибали. Олена була в чудовій сукні, всі її віншували, зичачи щастя і радості. Сам пан приїхав на весільне гуляння, Ілько його частував, а пан розмовляв з ним, походжаючи між весільниками. Молодий помітив мене серед гостей (я стояв сумний, бо мене ніщо тут не займало), він глянув на мене із глумливою усмішкою і пішов з паном далі.

Через якийсь час підійшов до мене дудар Артем, чоловік у літах, і каже:

- Чого сумуєш? Випий зі мною горілки і будеш веселитися зі всіма, - та взяв мене за руку і потягнув до столу з повними пляшками і закускою.

Не відмовився я від запрошення. Ми випили по два келишки горілки. Тут хтось незнайомий, дивлячись на мене збоку, сказав з усмішкою:

- Ну тепер він поскаче!

Артем раптово мене покинув, узяв свою дуду і почав грати, а на мене напав ще більший смуток.

Не багато пройшло часу, як підходить до мене мій сусід і, дивлячись мені в очі, спитав:

- Що з тобою? Чому твій погляд такий страшний, ніби в звіра якого?

Хтось ще обізвався:

- Ага, зіправді, в нього очі, як у вовка, світяться.

Та й інші, що поряд стояли, також повторили це і полохливо глянули на мене. Не знаю, що робилося зі мною, але я весь дрижав. Здавалося, що ці люди зичили мені щось найгірше.

Олена, стоячи неподалік, розмовляла з матір'ю, зиркнула на мене і від ляку

закричала:

– Ох, що коїться з ним! Глянь, мамо, які страшні його очі! Нехай би ішов собі звідси.

Почув я ці Оленині слова, і мене мов грім луснув: помутніло в очах і я, непритомний, покинув гуляння і, не знаючи куди йти, побіг дорогою, а там зустрів жінку, що вела за руку маленьку дитину.

– Ой, не дивись на мою дитину, – кричала вона мені. – Ти уб'єш її своїм страшним поглядом.

Я кинувся бігти, а коли прибіг додому, то собака мій не пізнав мене. Марно хотів його заспокоїти, вже й слова сказати не можу: тільки стогін, схожий до виття, добувався з моїх грудей. Люта тривога оволоділа мною. Парубок мого сусіда глянув на мене і вразився.

– Від чого це, – каже, – твоє обличчя і руки обросли шерстю?

Глянув на себе – і, мов очманілий, покинув свою хату та побіг у поле. Худоба, що паслася там, втекла від мене, собаки стали кидатися, і я хутенько сховався в лісі. Біг через нетрі і дикі пущі, аж поки не сховався у затінку густих ялин; тут, оглянувши себе, побачив, що руки і ноги мої вже перемінилися на вовчі лапи; хотів заплакати над своїм нещастям – і жахливе виття вирвалося з моїх грудей. Бродив я по горах і лісах страшним звіром. Думки і почуття в мене zostалися людськими, я пам'ятав минуле і, задумуючись про своє теперішнє життя, мучив себе лютим розпачем, не знаючи, чи буде коли кінець цьому лиху.

В куцах я шукав пташині гнізда, ловив зайців та іншу дрібну звірину. Це була моя їжа. Не наближався до людського житла, бо знав, що всі люди – мої вороги, і завжди будуть раді забити мене. Проте чинити їм шкоди не хотів. Не раз у неділю я чув голос церковних дзвонів і виттям просив Бога, щоб змилостився над моєю долею. Багато разів хотів підійти темною ніччю до церкви, але собаки, вибігаючи з села, відганяли мене, а іноді чув людські крики і постріли. Тоді біг скільки мог до лісу, щоб тільки сховатися від напасті. Кожного ранку вив я, вітаючи сонце, і просив у неба поживи на новий день. Восени, зимовими ночами, ховався я у нетрі, тремтячи де-небудь під густою ялиною; шум вітрів занурював мене в сумні спогади минулого. Узимку деколи по кілька днів я був голодний, знесилений, блукав у страшні морози полями, щоб тільки уполювати що-небудь. Мій спочинок завжди був коротким, і незмінно снилось минуле: батьківський будинок, друзі молодості, приязні сусіди, любов до Олени. Іноді я бачив її неспокійною, утікала від мене або, перелякана, гнала від себе, як колись на весіллі, коли мене підмовлений Артем напоїв зачарованою горілкою. І після такого жахливого сну я, тремтячи весь, схоплювався.

Кілька років пробув я в такому жахливому стані. Росла моя ненависть до людей, коли я думав про їхню розпусту, несправедливість, незичливість до рівних собі. Вирішив я шкодити їм у всьому, як вони шкодять одне одному при кожній нагоді, аби тільки мати собі користь. Я нападав на їхню худобу і свійських птахів. Одного разу (пам'ятаю як сьогодні: була весна, зеленів ліс, дні стояли ясні і теплі) я увірвався узліссям до села, де жив Артем. Бачу: на пагорбі ходять пастухи з худобою, Артем оре

поле, а неподалік від кущів маленька дівчинка пасе гуси. Він кличе її до себе, називаючи Ганкою, і посилає до хати. Дівчинка швидко повернулася і знову підійшла до гусаків. Я зрозумів, що це його дочка і запалав у мені гнів помсти. Артем – негідний чоловік – довів мене до такого стану, що живу, гнаний звідусіль, в образі страшного вовка. Нехай же і він поскавулить над втратою своєї дитини!

Вискакую з лісу і хапаю дівчинку. На доччин голос біжить батько і в розпачі кличе на допомогу. Чую крики пастухів, собаки на мене напали, скусили до крові. Але ніщо не могло мене стримати. Швидко ховаюся в хащах, несучи свою здобич все далі і далі у глиб лісів; там, звідки мала вже не повернеться сама до хати, і кидаю її. Вона довго лежала непритомна, а коли прокинулася, стала кричати, блукаючи лісом. Її лемент і плач гинули марно серед густих сосен і ялин, і я, тішачись помстою, покинув її в лісовій пустелі. Тільки не довго тішила мене та помста. Коли минув запал гніву, прийшла думка, що Ганка, бідне дитя, мучиться без вини. Повернувся я назад, але ніде її знайти не міг; глухо було в лісі, і голос її вже не чувся. Напав на мене жахливий смуток: я зрозумів, що помстою не заспокою покути. Де б не був – усюди не дають мені спокої батькова розпач, лемент покинутої в лісі дочки і собаки, що, женучись за мною, ранять зубами до крові. Здавалося, що вони всюди нападають на мене. Перебігав я з одного лісу в другий, та ніде не міг знайти спокою; пропав сон, бо і під час відпочинку завжди звучав в моїх вухах розпачливий голос батька, крик дочки, і собаки рвали моє тіло. Одного дня побачив я знайомих селян. Сховавшись від полудневої спеки, сиділи вони в затінку дерев, а неподалік ходили випряжені з возів коні. Підкрався я до них, і зачавшись за кущами, слухав, про що вони розмовляли між собою. Почув, як один з них говорив про мене:

– Де ж бродить тепер у вовчій шкури Марко? Жалко цього чоловіка. Ось вже кілька років мучиться, неборак. Ех, щоб він трапив до чарівниці Оксинії! Кажуть, вона легко перетворює людей на звірів і знову повертає їм людське обличчя. Не знаю, де вона живе, проте чув, що недалеко від тих гір і лісів.

Потішила мене така новина: я вирішив обійти всі гори і ліси довкола, аби тільки знайти Оксинине житло. Кілька днів і ночей бродив я без спочинку дикими пущами. З вершин високих гір оглядав безлюдні місцини, надіючись, що десь там ховається її самотня хатина.

Вибігаю з лісу в балку. Ранок був ясний і тихий! Бачу: кицька на траві стрибає, ловлячи лапками барвистих метеликів. Я довго стежив з кущів на її веселі підскоки і нарешті захотілося схопити її. Та тільки я кинувся, як вона легко, наче вітер, відскочила і вибігла на пагорб. Ось-ось я вже мав її схопити – аж вона перетворилася на сороку і полетіла над землею. Гонячи її, побачив я самотню хатину. Сорока сіла на стріху і знову перекинулася в кицьку. Бачу – усюди повно котів розмаїтої масті: коти на даху, коти на вікнах, коти на дворі. Усюди коти.

Я зрозумів, що тут живе чарівниця. Довго стояв і думав: іти чи не йти до неї? Вона мене не прийме у вовчому образі, треба її де-небудь перестріти, покірно впасти до ніг і просити змилосердитися над моєю долею. Я заховався і став чекати. Сонце сховалося

за ліси і гори; узліски вже покрив вечірній сумерк, а недалеко озеро, оточене густою лозою, світилося. Бачу: всі коти – з хати, зі стріхи, з подвір'я біжать на луг, зривають зубами якусь траву і вмиль перетворюються на дівчат, розсипаються між кущів, співають пісні, стрибають; інші зривають квіти і в'ють вінки. Біжу і я на луг. Побачив ту траву з дрібненькими блакитними квіточками; як тільки її зірвав і ковтнув, то враз людиною став. З несказанною радістю біжу в гурт легкодумних русалок, скачу з ними, бігаю, веселюся, зовсім забуваю про своє нещастя. Ця гульня тривала до пізньої ночі.

Змовкли всі птахи у лісі, тільки кричали кажани. Прилетіла сова і, сівши на стріху чарівницької хати, світила очима, і реготала, і зойкала, ніби немовля. Тут неждано зашумів ліс і вода в озері почала хлюпати на берег. Русалки закричали:

– Північ! Північ! – і відразу всі перетворилися на кицьок та побігли на Оксинине подвір'я; одні видерлися на стріху, інші через вікно сховалися в хаті. А я, знову зробившись вовком, побіг до лісу, ліг під густою ялиною і міркував про цю пригоду, шкодуючи, що недовго побув людиною. Я вирішив зостатися тут і хоча б на короткий час забути про своє лихо.

Назавтра я діждався вечора, і знову кицьки перетворилися на дівчат, а до мене повернувся людський образ. Я бавився з ними, весело і безтурботно біг час. Тут одна із зачарованих дівчат, дивлячись на мене з якоюсь погордою, сказала:

– Мені він не подобається.

– Чому не подобаюся? – спитав я, підходячи до неї.

– Тому що бачила, як ти перетворюєшся на вовка, а я вовків ненавиджу, бо через вовка маю біду.

– Як це?

– Коли я жила ще з батьками, пасла гуси в полі, вовк схопив мене і заніс у лісові нетрі, кинув там, а сам зник. Блукала я по хащах, плакала і кричала, не знаючи, в який бік податися. Раптом на мій голос прилетіла в хмарі чорних птахів Оксинія, перетворилася на жінку і, узявши мене за руку, сказала: "Ти не вийдеш з цієї лісової пуші. Нападуть на тебе дикі звірі і розірвуть. Іди краще до мене, в мене жити весело, щовечора танці і пісні. Ти ж юна дівчина і, знати, любиш поскакати?" Не хотіла спочатку її слухати, але, подумавши, що в тих диких лісах ніхто мені не допоможе, згодилася нарешті з її пропозицією. Не знаю, як я опинилася в хаті чарівниці.

О, краще померти, як бути цілий день звіром і тільки на хвилю могли забутися. Слухаючи Ганині нарікання, я відчув тремт на цілій тілі і вмиль перетворився на вовка. І одізвалися в пам'яті: батькова розпач, лемент бідної дівчинки, і собаки почали рвати моє тіло. Кидаюся в ліс, біжу всю ніч без спочинку – ніде не можу сховатися від жахливого спогаду і погоні тих страшних собак.

Нестерпним зробилося життя, ніде не знаходжу спокою, бігаю в розпачі по горах і лісах; стратив уже і надію, що колись хоч на хвилю покине мене моя мука.

Блукаючи без відпочинку, пробігав якимось у полі, де в затінку полуднували орачі. Бачу: їде дорогою священик, спиняється, підходить до своїх парафіян. Почалася довга розмова про різні духовні речі: священик їх повчав жити між собою в згоді і дружбі,

дарувати одне одному кривду і не думати ніколи про помсту, бо помста найбільше суперечить релігії і огидна Богові. Вона принижує людську гідність до стану тварини, а добродійність і лагідність злагоджує милосердя Боже.

Сховавшись у густих кущах, я чув усі слова священика і відразу вирішив не тільки не шкодити людям, але навіть намагатися їм служити і допомагати в чім тільки зможу: а може, і наді мною Бог змилується, душа ж моя безсмертна. З цими думками я покинув священика і орачів.

Минуло кілька днів. Блукаючи, думав собі: що я можу зробити доброго у вовчому образі, який усі зневажають? Ледве підійду до людського житла, як всі кричать на мене і собаками нацьковують, то мушу якнайхутше тікати до лісу. Проте я не відмовився від свого наміру. Кілька разів відганяв лисицю, що підкрадалася до гусаків чи індиків, яких необачно залишили в полі. Не раз відбирав барана, якого вовк вихопив з отари. Так живучи, я трохи заспокоїв свої думки, міг вже заснути, хоч і ненадовго; уві сні приємні мрії нагадували мені минуле, коли був ще чоловіком.

Було це в жнива в гарну погоду. Я блукав рідними околицями, коли на полях доспіло збіжжя. Недалеко від себе побачив Олену. Вона жала на своїй ниві, а на межі, лежачи на снопах, спав маленький хлопчик. З приємністю дивився я на цей краєвид, тішився, що Олена щаслива, спокійно живе зі своєю сім'єю. Бог благословив їх господарство, і жито гарно вродило на їхній ниві. Поки я любувався на все це, вискочив із лісу вовк і схопив хлопчика. На дитячий крик кидається мати.

- Рятуйте дитинку мою! - кричить вона, божеволіючи від жаху.

Я наздогнав вовка, відібрав не покусане ще дитя і відніс до матері. Сусіди, що прибігли на рятунок, дивувалися зі всього цього, а я втік до лісу.

Якесь приємне почуття і умиротворення охопили мене після цієї пригоди. Я ліг під деревом і заснув у солодких мареннях. Повернувся уві сні в свою щасливу молодість і так мені було легко, що, як пташка, перелітав з місця на місце. Бачу перед собою такий чудовий сад, якого ніколи в житті не зустрічав; гай, повний пташиного щебету, а пір'я у них гарніше і привабливіше, ніж наші весняні квіти; чисті криничні води струменіли тут і там; деякі дерева були в пахучому цвітінні, а на інших - дозрівали плоди. Я зауважив на пагорбі келихи величезних лілей, які розливали приємні запахи. Тільки я хотів зірвати кілька квіток - з'явилася переді мною Ганна (сукня на ній біла, як лілея) і каже мені:

- Не рви мої квіти. Я садила ці лілеї на своїй могилі, поливала слізьми своїми.

І, сказавши так, зникла.

З саду перелетів я знову у якусь дику пустку; блукаючи серед сторічних сосен, ледве знайшов стежинку, яка вивела мене на якусь величезну гору. Тут я зустрів якогось велета. Він узяв мене за руку і вивів з лісу на пагорб, де була могила. На ній стояв дерев'яний хрест, а неподалік стирчала вбита в землю лопата. Велет наказав мені відкопати могилу і дістати звідти мерця. Охоплений страхом, я виконав усі його накази і дістав із землі величезного скелета.

- Це буде твоє тіло, - сказав мені велетень. - Мусиш плакати в ньому, заки не

покличуть тебе до нового життя...

Я тремтів від страху, просив, щоб дав мені спокій, але велет сильно штовхнув мене, і я впав на величезні груди скелета, а разом з ним – у яму. Борюкаючись зі смертю, я прокинувся.

Бачу: я – людина. І одяг той самий, який я вбрав колись, ідучи на Оленине весілля. Не вірив, що це було насправді. Боявся зрушити з місця, аби тільки не зникли такі солодкі марева. Довго перебував я в задумі, підняв очі до неба і дякував Богу, що уберіг мене від того жаху.

Піднявся я з могили з невимовною радістю. Здавалося мені, що всі дерева і птахи віншували мене з новим життям. О, як солодко переконатися у милосерді Божому!

Родимка на вустах

Це історія про Варку Плаксуниху, яка померла по-християнськи, висповідавшись і запричастившись, хоча за життя була дуже далека від Бога. Її мати Пракседа мала корчму над рікою, а батько господарював у панському фільварку. Одне слово, не бідували, хоча та корчма не була при великій дорозі і дуже рідко її хтось відвідував, однак вона незабаром зібрала гроші, жила весело, купувала нові сукні і завше гарно була вбрана.

Сусіди підозрювали, що Пракседа на довколишніх селах відбирає молоко коровам, бо сама, дуже мало маючи худоби, масло і сири продавала в місті, і вже по всій околиці ширилися чутки, ніби вона опівночі білий рушник вішала на стіні, підставляла відро і з двох кінців доїла, молоко лилося з того рушника до начиння і за хвилю усі гладушки були повні.

Кілька господарів вирішило конче переконатися, чи то правда, запрягли опівночі коней і поїхали туди, бо корчма була далеченько від села. Але що трапилося! Хоч дорогу вони знали настільки добре, що могли з зав'язаними очима добратися, але довелося до самого світанку проблукати, не відаючи в які забрели сторони. Аж при світлі білого дня помітили, що всеньку ніч кружляли довкола корчми, але знайти її не могли, коней вимучили і самі невиспані вернулися домів.

Після цього вирішили приїхати до Пракседы перед заходом сонця. Купили горілки і при келишку якийсь час бавилися, а потім, прикинувшись п'яними, поклалися спати на лавах, однак кожен з них поглядав з-під руки, аби розгледіти чим корчмарка буде зайнята опівночі. Вогонь загас, але в корчмі не було темно, бо у вікно світив повний місяць, час минав для них надто довго, тому, коли вони почули п'яння півнів у stodolі, то вирішили, що вже по півночі і їхнє очікування марне. Один встав, вийшов за двері і побачив таку дивовижу: велетенський когут на високих журавлиних ногах, вбраний у німецький одяг і капелюх, співає, сидячи на драбині.

Переляканий, вернувся до корчми, оповів побачене своїм товаришам, вони вийшли з корчми, запрягли коней і чимдуж поквапилися додому. Поблизу свого села зустріли парубків, котрі щойно по вечері йшли в поле ночувати при конях, вони й розтлумачили невдахам, що до півночі ще далеко.

Коли їм і за другим разом не вдалося упіймати Пракседу на гарячому вчинку, як вона молоко краде коровам, то подалися до пана і оповіли про все, що з ними трапилося і про сатану, який на драбині, як когут співав. Проте пан, економ та інші у маєтку не тільки не повірили їм, але ще й висміяли.

Так ото Пракседа й жила собі спокійно, продовжуючи займатися своїм негідним ремеслом. Коли ж у неї народилася донька, то всі про те знали, що вона ніколи своєї дитини не перехрестила. Оповідали також ті, що ночували у корчмі, що уночі, коли Пракседа спала, якийсь чорний карлик з великою головою колисав колиску з малою Варкою, вдивляючись у її очі.

Дівчина росла і рік за роком гарнішала. Мала вона на вустах родимку, яка на думку парубків її тільки прикрашала, але що дужче ту родимку хвалили, то вона усе більшою росла та так, що її матір почали застерігати, аби та пляма не спотворила обличчя дівчини. Але Пракседа не звертала на їхні слова уваги і та родимка довела молодих людей до нещастя.

Коли вже Варка мала шістнадцять літ, переїжджав кінно пізнім вечором ті краї якийсь молодий панич, ніхто не знав хто він був і звідки, казали, що він мав завше обличчя бліде, ніс довгий, гострий, волосся чорне, мов круче пір'я і тверде наче щетина, погляд такий бистрий, що важко витримати, дивлячись йому в очі.

Сподобалася йому Варка і він часто з'являвся у корчмі, а Пракседа тішилася і мала надію видати свою доньку за шляхтича.

З часом родимка на устах Варки іще побільшала, а люди в селі шептали межі собою, що той панич, який там часто буває, мусів її поцілувати.

От уже Варка має вісімнадцять літ, і хоч та родимка на вустах стала ще більшою, але вроди не псує, ба навіть подобається парубкам, а Варці дуже подобалося, коли її оточував тлум залицяльників, хоча усіма погорджувала, бо мати її переконала, що вона знайде собі кращу пару, ніж яка шляхтянка.

Кохав Варку один молодик, що був у пана за лакея і ловчого на ім'я Михась. Зачувши кпини дударя Охріма, що Варку злий дух поцілував, бо вона ніколи не хреститься, а тому і та родимка росте на устах, він розгнівався і шукав тільки нагоди помститися Охримові та заслужити цим прихильність матері й доньки.

Якоїсь неділі зібралася молодь до корчми Пракседи, межі ними кілька лакеїв і ловчий, одні поглядали на доньку корчмарки, захоплюючись її вродою, інші шепталися і називали "панянкою". Прийшов і дудар Охрім, його посадили на лаву, вгостили горілкою і він у доброму гуморі почав грати і співати, а що були там і дівчата, то молодь взялася до танцю.

Під час тої веселої забави, без жодної причини, глечик, що стояв високо на печі, упав і розбився посеред корчми, а пусті пляшки на столі засвистали так, мовби хтось усередину їм дмухав, і в кожному куті щось гупало на підлогу.

- Від ваших танців ціла корчма трясеться, - одізналася Пракседа, збираючи по землі різні дрібні речі, які злетіли з шафи.

Раптом величезний кіт скочив з печі, усі завмерли, а кіт зник.

Дудар Охрім перервав мовчання:

- Не бійтеся, танцюйте, то панич, який тут буває часто на гостині, жартує.

Пракседа зиркнула з гнівом на Охріма, щось шепнула тихенько ловчому і пішла до маленького покою. Охрім знову почав грати і співати, але Михась вибив йому дуду з рук зі словами:

- Справжній дудар - губи товсті, а голова пуста!

Розгніваний дудар подивився на нього з погордою і відказав:

- А ти справжній панський лакей: сам низький, лоб слизький, ніс плаский - тільки тарілки й лизати!

Ловчий хотів йому дати в писк, але Охрім перехопив його руку, інші гості втрутилися, відвели Михася набік, переконуючи, що дудар п'яний і бовкнув те, чого потім буде шкодувати. Але Пракседа погрожувала, що так йому не минеться, заплатить коли-небудь за зневагу її доньки.

Дударя випроводили за двері, господиню заспокоїли і забава продовжувалася.

Опівночі виходили з корчми гості, і кожен, ідучи дорогою, чув, що в густім лісі безперервно грає хтось на дуді, усі дивувалися, не розуміючи, що це означає і яким чином і з ким Охрім забрів до тієї дикої гущавини.

Ніч була тиха і погідна, голос дуди відлунював по всій околиці, у поблизьких селах дзявкання псів не переривалося. Господарі виходили з хат і дивувалися, розмірковуючи, що то або лісовик запровадив дударя на манівці, або він сам заблукав у товаристві підпилих гуляк, які забули, що завтра понеділок і треба рано вставати на роботу.

На світанку хлопці, що вартували коней, чуючи оту безконечну музику з лісу, постановили піти на звук дуди і побачити, що там діється. Зайшли у соснину, а там на спорохнілій колоді сидить Охрім і грає на дуді, не звертаючи на них жодної уваги. Один його взяв за рамено:

- В ім'я Отця і Сина, - промовив, - що з тобою зробилося? Кому ти граєш цілу ніч у лісі?

Щойно це проказав, як дуда випала з рук Охріма, а сам він мовби увесь задеревів, обличчя почорніло і слова проказати не міг.

Хлопці взяли його під руки, випроводили з лісу і, посадивши на коня, завезли додому. Довго дудар хворів, а свою пригоду оповів так.

Вийшовши з корчми, він, наспівуючи, вертався до села, коли перестрів його на дорозі хтось ніби знайомий, з голосу і вигляду зовсім схожий на його кума, і запитав:

- Звідки й куди йдеш?

- Був я в корчмі Пракседи, а зараз вертаю додому.

- Так рано вертаєш додому? Невже там було нудно? А Варка вже тобі не до вподоби? Гарна дівчина, а та родимка на її вустах прикрашає її, наче коштовна перла.

- Ет, куме, не мели дурниць. Якийсь там панич вигадав, що та родимка гарна, а за ним і решта це повторюють. Але побачиш, що вона розшириться і так попсує її обличчя, що ніхто потім на неї і зиркнути не захоче.

- Ей, куме, якийсь ти дивак, звідки знаєш, вона попсоє обличчя?

- Сказав би тобі, але боюся. Михась-ловчий, котрий закоханий в неї, то шалений чоловік, хотів мене бити за правду. А Пракседа як напала, то я мусив тікати з корчми.

- І яку ж тим їм правду зрадив?

- Не кажи тільки, куме, нікому... Я сказав, що то її диявол поцілував.

- Ха-ха-ха! Але ж ти дивак!

Так ото собі бесідуєчи, зайшли вони у село, в хаті у кума повно гостей – дівчат і парубків гарно вбраних, а всі мають повні рум'яні щоки, чорні брови і вогнисті очі. Охрім здивовано роззирався довкола. Кум запросив його сісти на лаві, вгостив горілкою, дав на закуску млинців, а дівчата його враз оточили й, зазираючи з усміхом в очі, просили, аби їм якого веселого танцю заграє. Охрім почав грати з запалом, притупуючи ногою. Грає цілу ніч, а йому здавалося що не більше години. Аж коли один з хлопців узяв його за рамено і проказав "В ім'я Отця і Сина" – і хата, і кум, і всі гості враз позникали, а він побачив, що сидить у лісі на гнилій колоді і з останніх сил надимає дуду.

Здогадався Охрім, що таку лиху штуку зробила йому з намови ловчого Пракседа і вирішив помститися. Для цього знайшов чаклуна і впросив, аби силою своїх чарів шкодив ловчому всюди на полюванні, і справді відтоді той ніколи не міг поцілити жодної звірини, ставши об'єктом кпинів, і втратив панську ласку.

Якось Михась, вертаючи з ловів, перестрів Охріма, слово по слові зав'язалася сварка і ловчий прострілив дудареві ногу, що той ледь не вмер з тої рани.

Незадовго потому Михась захворів, опав на силах і весь почорнів. Лікарі не дали ради і він помер.

А тим часом люди зовсім корчми відцуралися, десть і панич пропав і більше не з'являвся. Парубки, що захоплювалися Варкою, перестали з нею спілкуватися, а родимка за кілька років зробилася така велика, що почала псувати колись чарівний вигляд.

Сусіди перемовлялися межі собою: тепер Варка не вийде заміж, зістаріє, мешкаючи при матері, хто її візьме? Не така вже гарна як колись була і зла слава про неї далеко розійшлася по світу, парубки в очі з неї насміхалися:

- Чекай, панно, шляхтич в пишній карет приїде до тебе в свати.

Дівчина, чуючи такі кпини, тільки сумувала і приховано заливалася слізьми.

Зимовою порою міщанин Яків Плаксун, чоловік багатий, їздив по селах і скуповував льон. Лучилося йому побувати і в тих краях, де жила Пракседа та кілька днів пожити у корчмі. Варка відразу йому запала в серце. Він освідчився перед матір'ю і донькою, а ті не відмовили йому, бачачи чоловіка молодого й заможного.

Плаксун після цього подався до панського двору і викупив Варку з кріпацтва. Уся двірська служба з того тільки перешіптувалася:

- Ну-ну, побачимо... Ожениться з нею, то не раз гірко заплаче і буде тоді справжній Плаксун. Дивний чоловік, жениться з відьминою донькою. А та родимка стає усе потворнішою і потворнішою.

Новину обсмоктувала вся околиця, а більшість була тої думки, що Пракседа мусила не інакше як чарами заманити багатого міщанина. Дехто навіть намагався жениха напоумити, але де там – і чути нічого не хотів.

Молоді взяли шлюб як належить у церкві, отримавши благословення пароха, подивитися на молодят зібралося багатько люду з надовколишніх сіл і всі неабияк чудувалися, що Варка несподівано погарнішала, а родимка так змаліла, що її ледве помітно було.

Весілля було бучне і велелюдне, а ніч була спокійна і на чистому небі сяяли зорі. Коли це опівночі почули гості сильне ляскання батога. Усі кинулися до вікон і побачили, що біля корчми зупинилася карета, запряжена чорними кіньми, на козлах візник у чорному, а позаду карети лакеї в багатих лівреях. Плаксун із батьками молодої вибігли на подвір'я, гадаючи, що то якийсь поважний гість, але на їхніх очах карета, коні й лакеї зникли. Повернулися стурбовані до корчми. Пракседа неспокійна, бліда, як ніч. Раптом усі гості побачили, що до вікна зазирає якесь страховисько, усіх охопила тривога, а Варка аж затремтіла і ледь не знепритомніла.

Чоловік їй тихенько шепнув:

– Заспокойся, над нами Божа опіка, – і, звертаючись до гостей, закликав їх не звертати уваги на ці чудасії та бавитися далі.

Жахлива буря завилала за стіною, аж задрижала ціла будівля. Вітер зірвав дах з корчми, і гості замість веселитися стали проказувати "Отче наш". А щойно засвітало, усі хутенько роз'їхалися. А Плаксун з жінкою, тестем і тестьовою вирушили до міста.

Покинута корчма без даху і зараз стоїть пуста. Пракседа геть перемінилася, зробилася набожною, щодня слухала службу Божу, постила і сповняла усі релігійні обов'язки, і в домі Плаксуна померла.

Змінилася й Варка, і всі її дуже любили, бо була надзвичайно доброю, жоден убогий не покидав її дому без допомоги і потіхи, а родимка на устах і зовсім зникла.

Духи вогнисті

Один юнак на ім'я Альберт, маючи кілька тисяч талярів спадку по своїх родичах, але не маючи досвіду, що гроші легко витратити, а добути важко, не ощаджував нічого, полюбив ігри і забави, а незабаром побачив, що його шкатулка, як тіло без душі. А там і приятелі зникли і zostався він сам.

Його кохана панна Мальвіна керувалася однією життєвою істиною: серце можна офірувати тому, до кого линути твої почуття, але руку – тільки тому, хто має маєток.

Зазнавши перших у життя розчарувань, Альберт засумував. Якось він забрів до густого лісу; там блукаючи в тіні високих сосен від важкого смутку перейшов до розпачу:

– О! Якщо є злий дух, – сказав сам собі, – який збагачує людей, коли б мені поміг він хоч тимчасово, то я б поклонився зараз йому.

Ледве це промовив, бачить, що хтось сидить під деревом на гнилій колоді, зросту великого, ніс довгий, гострий, обличчя щупле, рум'яне, борода і волосся на голові

червоної барви, вбрання хоч і вилиняле, однак відсвічувало червоною фарбою. З тривогою зиркаючи на нього, Альберт мовчки стояв.

- Я помітив твій смуток, - сказав незнайомиць, - і готовий зарадити. Чого потребуєш?

- Кращого життя, бо мушу терпіти нужду, через яку мене приятелі зрадили, а наречена відцуралася.

- Поклонися мороку, і дух вогню буде тобі служити, поверне тобі золото і приятелів, будь хитрим, бо слабість натури згубить тебе.

- Що я повинен зробити, аби дух мені служив?

- Слухай і виконуй мою раду. Добудь краплю крові зі свого пальця. Та одна-єдина крапля може наповнити гадюку отрутою. Іди зараз з тою кров'ю он туди на гору. Там живе вуж, який колись хотів убити дитину, але крик матері його так перелякав, що він всю отруту свою загубив, і тепер інші вужі ним гордують. Відтоді він блукає самотою. Пізнаєш його легко: жовтий хвіст свідчить про ослаблені сили. Дай ковтнути йому краплю крові, то враз набуде отрути і сил набереться. А потім іди за ним, він дасть тобі свою мудрість і багатство, побачиш духа в кожній іскорці вогню, а слугою твоїм буде Нікітрон.^[13] На перший твій поклик вродиться з полум'я.

Сказавши це, незнайомиць встав і подався у гущавину та зник з очей.

Альберт пішов через дикі нетрі туди, куди йому вказав незнайомий, вийшов з тіні лісів аж ополудні, вибрався на верх піщаної гори і зустрів велетенського вужа з жовтим хвостом, який, помітивши прибульця, не мав сил тікати, тільки, піднявши голову, позирав вогнистим поглядом. Альберт на березовім листку підніс йому краплю крові; вуж ковтнув і враз почала зникати на нім жовта барва і за півгодини до нього повністю повернулися сили.

Потім вуж поповз із гори в долину, звиваючись поміж кущів і щораз далі заглиблювався в ліси, а Альберт ішов за ним прудким кроком.

Коли почало сутеніти, він помітив поміж деревами величний палац, де з кожного вікна било яскраве світло. Вуж, звиваючись сходами, незабаром опинився у просторому салоні, а з ним і Альберт. Там усі столи були заставлені стравами і вином, лунала чарівлива музика, на стінах блищали люстра і образи в золотих коштовних рамах. Дивувався довго Альберт тим цікавинкам незбагненим, розглядаючи всі оздобы палацу, аж ось почув голос, який запрошував його сісти за стіл. Їв і пив усе, що там було наготоване. По вечері з'явився вуж, тримаючи в писку золотий дукат, і підняв перед Альбертом високо голову. Альберт взяв дукат і побачив, що на ньому вибито з одного боку полум'я, а з другого - корону і вужа.

Коли в задумі поглядав на гроші, то знову почувся голос:

- Доки його маєш, будеш мати золота стільки, скільки захочеш.

Вуж зник і він залишився сам у салоні, але тут пригадав собі пораду незнайомця, якого зустрів у лісі, і, дивлячись на полум'я свічки, що стояла на столі, вигукнув:

- Нікітрон!

Полум'я свічки щораз вище і вище піднімалося вгору і раптом з того вогню

сформувалася висока, легка, гойдлива людська постать і опустилася на підлогу.

- Що накажеш? - спитав дух.

- Хочу повернутись додому.

Альберт летів у повітрі вище гір і лісів і за кілька хвилин вже був у своєму покою.

Вдома він вийняв з кишені золотого дуката і, ховаючи його до шкатулки, подумав тільки: "Щоб вона наповнилась золотом!" - і раптом ціла шкатулка наповнилась дукатами. Радість охопила його і довго він стояв, втупивши очі в золото, боячись аби не зникло.

З тих пір сусіди бачили щось дивне: Альберт скуповує найдорожчі люстра, дзиґарі, помешкання його світяться від золота і срібла, є в нього коні, коштовні карети, лакеї в дорогих лівреях. Він запрошує до себе гостей, дає бали, найдорожчих вин у нього невичерпне джерело.

Мальвіна, почувши про ту несподівану зміну долі, теж дивувалася, звідки він добув таке багатство.

Довго вона мала надію, що, може, він колись її провідає, але минуло кілька місяців, а він не приїжджав. Невже настільки змінився?

Прийшла осінь, вечори довгі, Альберт змордований забавами, вирішив усамітнитися. Сухі березові дрова палилися в печі, на столі дзиґар грав мелодію, за стіною осінні шуміли вітри, а він сидів перед вогнем і, дивлячись на полум'я, поринав у марення, роздумуючи про своє минуле, про невдячність і зраду приятелів.

Коли так перелітав з однієї думки на іншу, згадав Мальвіну. Малювалися живо в його пам'яті приємні забави до пізньої ночі, а відтак прокинулися забуті почуття і бажання негайно її знову побачити.

Вже хотів був їхати до неї, але роздумав:

- О! Ні! Вона любить багатства, я зараз багатий і господар її почуттів. Не принижу себе, як колись, пошлю їй багатий презент і вона з'явиться до мене сама.

Сказавши це, глянув на полум'я і гукнув:

- Нікітрон!

Дрова наче з пістолета вистрілили, вилетів з печі вугілля, закрутіся на підлозі і став рости, щораз вище і вище піднімаючись вгору, поки не сформувався у людську постать і ось уже перед ним стоїть велетенський мурин.

- Слухаю наказів, - сказав, дивлячись на Альберта вогнистим поглядом.

- Не хочу такої чорної і страшною постаті, - сказав Альберт. - Вертайся у біле полум'я, а викупавшись у ньому, явися до мене з білим обличчям, з лагідним поглядом і в образі молодого чоловіка.

Мурин, як клуб диму, впав до печі, а за хвилю звідти вилетів вогник, з якого враз вигулькнув молодик.

- Поки напишу листа до Мальвіни, принеси мені діамантові ковтки, бранзолетки і діадему з рубінів та діамантів.

Дух блискавкою вилетів у вікно і ще Альберт не дописав листа, а вже всі коштовні речі лежали на столі, а поруч стояв дух в образі молодика. Альберт наказав віддати

Мальвіні листа разом із коштовностями та послав за нею карету.

Мальвіна, почувши, як біля її будинку зупинилися коні, підбігла до вікна. З карети вийшов молодий незнайомець, віддав листа і багаті подарунки. Мальвіна глянула в очі посланцеві і тривога проникла в її серце; хотіла черкнути відповідь, але той зник.

Зі здивуванням вона оглянула дорогі діаманти – такого великого багатства вона не бачила ще ніколи. А коли прочитала листа, то задумалася, не знаючи як має чинити далі.

– Альберт прислав мені подарунки, – сказала своїй подрузі, – пише, щоб я цією ж каретою приїхала до нього. Що маю робити?

– Без сумніву треба їхати.

– А чи не страчу його поваги через такий сміливий вчинок?

– Він не думав про це, посилаючи за тобою карету.

– Але як він змінився! Раніше, коли мене провідував, голос його тремтів, а зараз такий зарозумілий!

Мальвіна хутенько зібралася, вдягнула подаровані коштовності і сіла в карету. Альберт зустрів її в передпокої і запровадив до салону, де усе вражало багатством. Мальвіна була здивована тим, наскільки він змінився, став упевненим і дотепним.

– Чи згадувала ти мене коли-небудь, Мальвіно, звідтоді, як ми востаннє бачилися з собою?

– Як не згадати, коли про щастя Альберта тільки й розмов у місті.

– І що ж там казали?

– Різне, але нічого певного.

– Нехай плещуть. Я свої скарби здобув, нікого не кривдячи.

Поки вони розмовляли, пригадуючи все, що було між ними, дзигар на стіні загравав мелодію і вибило північ.

– Хочеш, Мальвіно, – сказав Альберт, – побачити мій домашній театр?

– Хто ж тут буде грати в театрі, якщо нас тільки двоє?

– Маю акторів, замкнених у шкатулці.

– Надіюсь, я не побачу нічого страшного? Зараз північ.

– Ну, ти ж не думаєш, що я можу бути настільки жорстоким? Не бійся, побачиш тільки дива, які для тебе незбагненні.

Сказавши це, взяв кремінь і викресав вогонь. Дивні чуда побачила Мальвіна: іскри, що падали на підлогу, формувалися у вогники, а з вогників народжувалися діти. На їхніх головах палали кучері, очі, мов іскри, червоним мигали світлом і барвисті метелики тріпотіли крильцями у них на раменах. Одні літали під стелею, формуючи розмаїті фігури, інші по столах, канапах, по підлозі, наслідуючи звірят, птахів і комах.

– Ах! Досить, досить вже того! – закричала Мальвіна, не в змозі далі дивитися на ці сцени.

– Тут нема нічого страшного! Це тільки купідони, які супроводжують прекрасну Венеру.

– Але ж у них на головах жахливе полум'я! Я боюсь!

Альберт змахнув рукою і все зникло. За розмовою їх застав світанок.

Мальвіна, повернувшись додому, не могла заспокоїтися і все розповіла подрузі. Звичайно, під секретом. Обое дійшли висновку, що в образах дітей мусили бути злі духи, а сам Альберт – чорнокнижник, і завдяки чарам набув своє багатство.

Цей секрет, переходячи від приятельки до приятельки, незабаром став відомим усьому місту. Старші напучували молодих і недосвідчених, аби уникали товариства Альберта.

Минув рік, другий, Альберт смітив грошима, забави стрясали місто. Мальвіна не мала сумніву щодо його зв'язків зі злим духом, однак виконувала усі його забаганки.

Незабаром чутки про те, що Альберт страшний чорнокнижник, а його дім славиться розгульними забавами, розлетілися по всьому місту.

Минуло кілька літ, розгульне життя врешті йому почало набридати, відчув несмак і втому, а за ними у душу закрався нестримний смуток.

Неспокій і меланхолія щодня гнітили його, тлум лакуз викликав нудьгу, прекрасна стать втратила для нього усі приваби, а в Мальвіні він почав помічати тисячі недоліків і не хотів уже її більше бачити.

Одного дня він вирушив до густого лісу, аби тільки бути якнайдалі від людей, і несподівано помітив чоловіка, що сидів на колоді з червоним волоссям на голові. Упізнав його – це був той самий чоловік, що навчив його як розбагатіти і командувати духом.

– Чому ти такий засмучений? – запитав чоловік.

– Не відчуваю ні в чому приємності, неспокій затьмарив мої думки.

– Може, Мальвіна тебе зрадила?

– Мальвіна любила і любить багатство, її кохання мені непотрібне.

– Але ж дух виконує усі твої накази.

– Ніщо вже мене не втішає: ні гроші, ні коханки. Я всім погорджую, до всього збайдужів і став зимним, як брила льоду.

– Що ж, тоді послухай моєї останньої ради: збери всіх своїх приятелів і перш ніж північ виб'є на вежі, піди на цвинтар. На могилах побачиш спалахи зимних вогнів. Запроси їх до себе на забаву.

По цих словах чоловік зник.

Повернувшись додому, Альберт негайно взявся виконувати те, що йому порадив у лісі той дивний червоний чоловік. Маючи кількох гостей у себе, залишив їх вдома, а сам поквапився на цвинтар. Ніч була тиха і темна, хрести на могилах ледве виднілися, зате блимали вогники, що скидалися на спалахи гаснучих свічок.

– Земні духи! – вигукнув Альберт. – Запрошую вас до себе, прошу вашої допомоги! Хочу бути схожим на вас і стати байдужим до світу.

Щойно це промовив, як з'явилися перед ним велетенські білі жахливі постаті, вони вклонилися, даючи знати, що готові виконати його бажання.

Вдома в Альберта панували галас і пиятика. Господар повернувся блідий і стривожений. Гості обступили його, пропонуючи випити з ними. Але Альберт

відмовився, пояснивши, що чекає на запрошених гостей.

- Що то за гості? - здивувалися ті.

- Побачите.

Ось і північ вибило на вежі. Озався і дзиґар в кутку бальної зали, щойно тільки він змовк, як раптово загасли свічки, одна тільки жарівка блідо світила, мовби імлою густою вкрита. У ту ж мить з'явилися жахливі почвари у білому, їхні очі палали вогнем, пашіли полум'ям і їхні обличчя. Почорнілі кості рук спиралися на меблі.

Враз увесь алкоголь у присутніх вивітрився, і вони з криком кинулися навтьоки, інші без тями упали на підлогу. Альберт, німий і блідий, дивився на ті страховиська, дрижаки пробігли по його тілі, відчув, що холод сковує усі його члени.

Монстри зникли так само швидко, як і з'явилися, але Альберт відтоді уже ніколи не відчув тепла у своєму тілі. Навіть улітку діймав його холод, а пальці рук і ніг коцюрбли, як у найлютіший мороз. Ночами ввижалися йому страхіття і вчувалися якісь дивні голоси, що кликали його: Альберт! Альберт! Лунали ці голоси і серед дня, але коли він запитував своїх друзів, чи чують і вони щось подібне, ті з подивом заперечували.

Кара Божа нарешті дістала чорнокнижника. Жодної хвили спокою він уже не мав. Друзі його покинули, сторонячись його дивацтв, настала пора самоти, зникли назавше балі і галасливі забави. Зате велетенська згряя круків з пронизливими криками кружляла над його дахом, зазірала у вікна, билася крильми у шиби.

Одного дня знайшли його труп у кріслі з покрученими руками і ногами.